

מדיניות תרבות בישראל מסגרת לדיון והמלצות תקציר טיוטא לדיון

חיבר: ד"ר נרי הורוביץ

עריכה: שלומית שהינו-קסלר ורוני ברבוי

המסמך נכתב בהזמנת מועצת הפיס לתרבות ולאמנות. מאי 2009

מדיניות תרבות בישראל מסגרת לדיון והמלצות תקציר¹ טיוטא לדיון

חיבר: ד"ר נרי הורוביץ
עריכה: שלומית שהינו-קסלר ורוני ברבוי

המסמך נכתב בהזמנת מועצת הפיס לתרבות ולאמנות. מאי 2009

---

¹מסמך זה הינו תקציר. המסמך המלא יפורסם לאחר הכנס, ויכלול תכנים שיעלו במהלכו. המעוניינים לקבל את המסמך המלא ללא תשלום מתבקשים לפנות למועצת הפיס לתרבות ולאמנות במייל: tarbut@pais.co.il, בציון שם וכתובת מלאים ומספר טלפון.

תוכן העניינים

4	..... תקציר מנהלים
6	..... מבוא
8	..... א. מהי מדיניות תרבות?
8	..... 1. הקושי בהגדרת המושג "תרבות" וגבולותיה המשתנים של התרבות.
8	..... 2. הסתייגויות בנוגע להתערבות המדינה בתרבות.
8	..... א.2. שאלת הערך
9	..... ב.2. החשש מצנזורה
9	..... ג.2. העמדה הניאו-ליברלית
9	..... 3. מדיניות תרבות כאיזון, כהכרעה וכהכרה בשונות
10	..... א.4. ההיגיון הכלכלי הייחודי של שדה התרבות
10	..... א.4.א. הולדת שוק התרבות
10	..... ב.4. התייעלות כלכלית
10	..... ג.4. חשיבות ההתנסות המוקדמת
11	..... ד.4. דגש על העדפות הצרכנים
11	..... 5. סיכום - מדיניות תרבות, התגבשות הדיסציפלינה
13	..... ב. הצדקות להתערבותה של המדינה - הבסיסים המגוונים של מדיניות תרבות
13	..... 1. תרבות כזכות לדמיון
13	..... 2. השיח ההיפר-תועלתני וה-creative industries
14	..... 3. תרבות ומדינת הרווחה
14	..... 4. רב-תרבותיות
14	..... 5. "המדינה הטיפולית"
15	..... 6. תרבות וקהילתיות
15	..... 7. המדינה, התקשורת והמרחב הציבורי
16	..... 8. שימור המורשת
16	..... 9. צמצום הפער בין מרכז לפריפריה
16	..... 10. השיח הכלכלי, צמיחה, תמיכה וכשלי שוק
17	..... א.10. תועלות כלכליות וחברתיות בשיח הכלכלי
17	..... ב.10. צמיחה כלכלית
17	..... ג.10. כשל שוק - אי-שוויון באינפורמציה
17	..... ד.10. כשל שוק - הצורך בקיום תרבות מעבר לצריכה בפועל, והסוגיה הבין-דורית
18	..... ה.10. כשל שוק - שוויון בנגישות
18	..... ו.10. ההקבלה לתחום פיתוח במחקר
18	..... ז.10. יעילות, סיכונים ושונות - מורכבות ההתערבות של המדינה

20	ג. ההקשר הישראלי של מדיניות תרבות
20	ג.1. הכרת המדינה בצורך בתמיכה, והמדיניות ה"לא כלכלית" של האוצר
20	ג.2. בג"צ התיאטרון הארצי לנוער
20	ג.3. דו"ח ברכה ושאלת המבנה
20	ג.4. דו"ח ברכה ושאלת התקצוב
21	ג.5. שאלת הקרטריונים
21	ג.6. "עשור אחרי דו"ח ברכה" - סדר יום חדש לאתגרים חדשים
23	ד. המלצות ותחומי התערבות
23	ד.1. הנחות והערכה כללית
23	ד.2. עשר ההמלצות המוצעות
23	ד.3. פירוט ההמלצות
23	המלצה ראשונה - תכנון מדיניות תרבות מול שינוי באופני הצריכה
24	המלצה שנייה - מיסוד ההתמחות במדיניות התרבות ומנהיגות תרבות במסגרת הכשרה ייעודית
25	המלצה שלישית - התאמה של מדיניות התרבות לשינויים החלים בעם היהודי
25	המלצה רביעית - מיצוב תעשיות היצירה (Creative Industries) במדיניות התרבות בישראל
28	המלצה חמישית - מרכז, פריפריה וקבוצות זהות
28	שדה התרבות והאוכלוסייה הערבית
27	שדה התרבות והחרדים
27	המלצה שישית - המשך המאמץ בתיעוד היצירה
28	המלצה שביעית - תמיכה באמנים וביוצרים
30	המלצה שמינית - זיהוי מרחבי התערבות מוזנחים
30	המלצה תשיעית - התמודדות עם מיתון ומחזורים כלכליים
26	המלצה עשירית - רפורמה במבנה המוסדי של התמיכה

תקציר מנהלים

נייר זה מכוון לספק מסגרת לדיון שיטתי אודות מדיניות תרבות בישראל, להציע המלצות ולהצביע על כיווני התערבות אפשריים. הדיון השיטתי במדיניות תרבות מתאפשר לאור בירור סוגיות יסוד עימן מתמודדות מדינות רבות. ההגדרה של "מדיניות תרבות" ובירור ההצדקות להתערבות המדינה בשדה זה טרם נדונו בישראל. העדרו של דיון עקרוני על מדיניות תרבות מפתיע על רקע השינויים גדולים ביחסים שבין המדינה לבין קהילת היוצרים ומוסדות התרבות בעשור האחרון.

הקושי להגדיר **מדיניות תרבות** נובע מאופיו של המושג "תרבות" ומהגבולות המטושטשים של שדה היצירה. עצם ההתערבות של המדינה בשדה זה אינו ברור מאליו ומעורר הסתייגויות. הסתייגויות אלו קשורות לדאגה מן ההשלכות של קביעת ערך לצורכי התערבות, לחשש מפני צנזורה ולתפוצתן של עמדות ניאו ליברליות המאמינות בפוטנציאל הכלכלי של יצירות ראויות להתקיים ללא הגנה או התערבות. מנגד, ניכרת עמדה לפיה שדה התרבות פועל מתוך היגיון כלכלי שאינו נענה בקלות לדינמיקות של כלכלת שוק. מושג היעילות, חשיבות ההתנסות המוקדמת כתנאי לצריכה, מושג האינפורמציה ומגוון כשלי שוק מייצרים אתגרים לחשיבה הכלכלית הקלאסית.

הדיון על **ההצדקות להתערבות המדינה** מאופיין בשנים האחרונות בנימה תועלתנית, על רקע הכלכלה הפוליטית של הדור האחרון והטענה לפיה הסיכון של צנזורה מחייב הצדקות כבדות משקל לפעולה של ממשלה בתחום רגיש כל כך. לצד השיח ה"היפר תועלתני" והשיח על תעשיות היצירה (creative industries), צמחה בשנים האחרונות גם תפיסה לפיה התרבות מהווה ערך בפני עצמו במובן ההנאה שהיא מספקת לאדם במונחים של איכות חיים אסתטית. לאורך השנים נוספו נדבכים שונים להצדקת ההתערבות בשדה התרבות והגדרת התפקידים החברתיים שיועדו לקהילת היוצרים. בין ההצדקות הללו ניתן למנות הקשרים מגוונים של "תרבות ומדינת הרווחה", "רב תרבותיות", "המדינה ו well being", "תרבות וקהילתיות", "התקשורת והמרחב הציבורי", "שימור המורשת", צמצום הפער בין מרכז ופריפריה ומניעת הדרה. בקטגוריה של שיח כלכלי אודות ההצדקות להתערבות המדינה ניתן למצוא הדגשה של תועלות כלכליות וחברתיות המנוסחות במונחים של צמיחה כלכלית. צורת הסתכלות אחרת מזהה כשלי שוק כאשר ההשקעה בתרבות מתוארת באמצעות השוואה לסיוע של המדינה בתחום המחקר והפיתוח. כל ההצדקות הללו, היונקות מנקודות מבט שונות, מצטברות לכדי קונסנזוס סביב תמיכה של המדינה בקהילת היוצרים במסגרת מדיניות תרבות.

הקשר הישראלי של מדיניות התרבות נדון מפרספקטיבה של עשור לאחר דו"ח ברכה (1999). סקירת המגמות העיקריות בעשור זה מעלה את הכרת המדינה בצורך בתמיכה והמדיניות ה"לא כלכלית" של האוצר; מציינת את בג"צ התיאטרון הארצי לנוער כנקודת ציון במדיניות התרבות; בוחנת את הדיון סביב שאלת המבנה לצורך פעולת ההקצאה ומדגישה את יתרונות הדגם הקיים; מציינת את היציבות בהסדר התקציבי הקיים; ומציגה את שיטת הקריטריונים הקיימת כמנגנון משיביע רצון הזקוק לשיפורים.

סדר היום של קהילת מדיניות התרבות בעשור האחרון התמקד בשאלות ובאתגרים של שנות התשעים והתמזג במסגרת עיצוב מחדש של הסדרי הממשל בישראל. בתוך המאמץ הזה הוזנחו מימדים של תכנון ארוך טווח והאתגרים שמציבה הגלובליזציה, הטכנולוגיה החדשה ומעברים

בין דוריים. המבנה הקיים והתשתיות שנתגבשו בעשור האחרון יעמדו בשנים הקרובות בחזית משולשת בה תצטרך קהילת המדיניות להמשיך לשכלל ולתחזק הסדרים קיימים, להתמודד ולתכנן מול שינויים עמוקים כאשר את מקום הצמיחה של השנים האחרונות מחליף מיתון. מאמץ זה יחייב מנהיגות פוליטית, ניהול ידע ומקצועיות במדיניות תרבות.

פרק ההמלצות מציע כיוונים להתערבות וקביעת מדיניות מתוך הנחה לפיה בשנתיים הקרובות, נוכח המצב הכלכלי והסכמות עם משרד האוצר, לא יחול שינוי בתקציב הממשלתי. לצד ההנחה של תקציב רב שנתי מוסכם, המהווה הישג יוצא דופן עבור היוצרים, נשענות ההמלצות על ההערכה לפיה התחום של תכנון וחשיבה מערכתית בשדה מדיניות התרבות טרם זכה להתייחסות נדרשת. על רקע האטה כלכלית המקפלת בתוכה ירידה בהכנסות וצמצום בתרומות, נדרשת-

- פעולה לזיהוי הזדמנויות בלתי מנוצלות להרחבת הפעילות התרבותית, ופריצה למרחבים מוזנחים יחסית.
- במקביל, יהיה הכרח להמשיך לפתח את הבסיסים שהונחו בחמש השנים האחרונות לכינונה של מדיניות תרבות, ולתקן פערים אשר התגלעו במדיניות זו.

ההמלצות המוצעות

- המלצה ראשונה - תכנון מדיניות תרבות מול שינוי באופני צריכה
- המלצה שנייה - מיסוד ההתמחות במדיניות ומנהיגות תרבות במסגרת הכשרה ייעודית
- המלצה שלישית - התאמה של מדיניות תרבות להקשר שינוי בעם היהודי
- המלצה רביעית - מיצוב תעשיות היצירה creative industries במדיניות התרבות בישראל
- המלצה חמישית - מרכז - פריפריה וקבוצות זהות
- המלצה שישית - המשך המאמץ בתיעוד
- המלצה שביעית - תמיכה באמנים ויוצרים
- המלצה שמינית - זיהוי מרחבי התערבות מוזנחים
- המלצה תשיעית - התמודדות עם מיתון ומחזוריים כלכליים
- המלצה עשירית - רפורמה במבנה המוסדי של התמיכה

מבוא

תחום מדיניות התרבות הוא שדה חדש יחסית בישראל, אשר התפתח רק בעשור האחרון. מאז דו"ח ברכה אשר פורסם בשנת 1999, חלו התפתחויות שונות, ביניהן ניתן למנות את:

- < הקמת משרד התרבות (בנפרד ממשרד החינוך);
- < שיפור המעקב אחר מגמות בצריכת תרבות;
- < התגבשותם של הסדרים תקציביים (בתמיכת האוצר);
- < התפתחות השיח אשר ליווה את קביעת הקריטריונים לתמיכה;
- < הניסיון לעגן מנגנוני הגנה על היצירה המקומית בעידן של תקשורת חדשה;
- < התארגנותם של ראשי מוסדות התרבות כקבוצה (במסגרת פורום ראשי המוסדות).

כל אלו מסמנים כללי משחק חדשים באופן שבו המדינה מתערבת בשדה התרבות.

ישראל עברה בזמן קצר מאוד, מדגם מסורתי של מעורבות המדינה בתחום התרבות, לדגם מורכב יותר. הדגם המסורתי התבסס על האתגרים של בניין אומה, אינטגרציה חברתית והקטנת פערים. דגם הפעולה המורכב יותר, הותאם לשינוי במעמד המדינה ולהתפתחויות שונות בשדה התרבות.

בהשוואה למערכות אחרות ולגופים כמו הקיבוץ, צה"ל, ההסתדרות, הסוכנות היהודית ומוסדות אחרים אשר מזוהים עם צורות הארגון של בניין אומה, ניתן לקבוע כי שדה התרבות עבר בצורה חלקה יחסית את המעבר. גופים היסטוריים-לאומיים הצליחו להתמודד עם ההגדרה מחדש של הקריטריונים, ולא נוצר חלל בין היצירה הנתמכת יותר בשנותיה הראשונות של המדינה, לבין היקף היצירה הבנויה על מודל מורכב של כלכלת שוק בתמיכה ממשלתית. המעבר למדיניות תרבות חדשה לא התאפיין בקריסה של מוסדות או של פעילויות תרבות. בתוך כך, נשתמרו ערכים של מדיניות תרבות הנוגעים לתמיכה בהיבטים ניסויים, בנגישות של קבוצות רחבות לתרבות, ברמת תמיכה סבירה יחסית ובשמירה של הממשלה ב"מטחווזי זרוע" על פי העיקרון הקיינסיאני של Arms Length.

הישג זה נבע ממאפיינים הקשורים לפעולה של משרד התרבות ומשרד האוצר, לצד היכולת של מנהיגים בתחום התרבות והיצירה להתאים עצמם לתנאים שהשתנו ולהתנהל כמגזר מאורגן יחסית. השמירה על איזון בין ההישענות על תמיכה ממשלתית, לבין פעולה בשוק הצריכה של התרבות ושיפור הניהול המוסדי, תרם תרומה משמעותית למעבר החלק יחסית בין התקופות וצורות התמיכה. כוח היצירה העצום בחברה הישראלית לא נחסם או נחנק בתנאי המעבר, והאתוס התחרותי-תוקפני של השוק לא הושת על מנגנוני התרבות.

ההסכמה הרחבה שלפיה קיימים אמנם ליקויים במדיניות התרבות, אולם היא איננה במצב של משבר, היא הישג משותף של קהילת היצירה הישראלית ומשרדי הממשלה. חיי התרבות העשירים במיוחד של ישראל, הם עדות בולטת למגמה זו. פרשנות זו מקבלת אישוש בעיקר כאשר מתבוננים בתחומים דומים אשר כמעט קרסו, דוגמת חינוך מבוגרים, פעילויות בתחום הספורט החובבני וארגוני פנאי רבים.

ההתבוננות המתארת התגבשות מוצלחת של מדיניות תרבות חדשה, מנתחת את ההתרחשויות בפרספקטיבה היסטורית. צורת הסתכלות זו אינה מתארת את האתגרים הגדולים העומדים בפני קהילת היוצרים וקובעי המדיניות עקב שינויים עמוקים - תוצר הגלובליזציה: שינויים

טכנולוגיים, טלטלות כלכליות, תפיסות ערכיות חדשות ומעברים בין-דוריים. אתגרים אלו מקפלים בתוכם סיכונים רבים, אך גם מסמנים הזדמנויות. קהילת היוצרים וקובעי המדיניות יידרשו למאמץ כפול של שיפור מדיניות התרבות במתכונת החדשה, בצורה תוספתית, לצד זיהוי המגמות החדשות והיערכות לקראתן.

אם כן, האתגר המשותף של המדינה וקהילת היוצרים כרוך בשיפור מדיניות התרבות שהתגבשה בעשור האחרון, ועריכת תיקונים בתוכה, במקביל לפעולה ביחס לשינויים העמוקים המתרחשים בהקשרם עמוקים של עולם התרבות.

במהלך החודשים האחרונים נפגשו מחברי מסמך זה עם חברי ועדת ההיגוי של כנס מפעל הפיס לתרבות. הדיונים הארוכים בשאלות של מדיניות תרבות חשפו אי-הסכמות בסיסיות על גבולותיה ומהותה של התרבות ותפקידה של המדינה בשדה היצירה. חברי הצוות נחלקו בין פסימיסטים לאופטימיסטיים, בין האוחזים באתוס של שימור נכסים, לבין גישה ביקורתית יותר, בין הסבורים כי מתחוללים שינויים מהפכניים בשדה התרבות, לאלה הטוענים כי בצורה תוספתית מצטרפים מרחבים ותחומים חדשים של יצירה ללא שבר עמוק. מסמך זה משמש במידה רבה תוצר של דיונים אלה, ועל כך אנו מודים לוועדת ההיגוי. מתוך הדיונים בוועדת ההיגוי נגזרו רשימות מרואיינים ונערכו שולחנות עגולים אשר חשפו את הקהילה הדינאמית של מדיניות תרבות בישראל.

"מדיניות תרבות" הוא מושג מורכב בהשוואה לתחומי מדיניות אחרים, ושנוי במחלוקת. מורכבותה של מדיניות התרבות נוגעת בשלושה היבטים:

- < הקושי בהגדרת המושג "תרבות" וגבולותיה המטושטשים והמשתנים של התרבות;
- < דילמות ייחודיות הנוגעות לעצם ההתערבות של המדינה בשדה התרבות;
- < ההיגיון הכלכלי הייחודי בשדה התרבות.

¹ד"ר דוד אלכסנדר (יו"ר), יוסי פרוסט, חנה מוניץ, איתי מאוטנר, דיוויד גרוסמן, בוריס מפציר, קלמן גאייר ואסתי דינור

N.

מהי מדיניות התרבות?

א.1. הקושי בהגדרת המושג "תרבות" וגבולותיה המשתנים של התרבות

הגדרת המושג "תרבות" נעה בין שתי תפיסות. הראשונה היא המגמה האנתרופולוגית המרחיבה, הכוללת את מגוון האמונות וצורות החיים בחברה, ומנגד ההגדרה האסתטית המצומצמת המתייחסת לעיסוק בדפוסי היצירה של מגזר האמנות, היצירה והבידור. שטח האמצע בין שתי ההגדרות נוגע למגוון השפעות של האסתטיקה על חיי היום יום, כאשר התכונות אליו עלולה להביא להתפשטות מעבר להקשר ההתערבות הציבורי, והתעלמות ממנו תוליד התכנסות לתחום מצומצם ביותר של עיסוק בתרבות. במשך שנים רבות תחום מדיניות התרבות נותר בגדר נחלה של צורות ותחומים מוגבלים של יצירה.

שינויים טכנולוגיים, ערעור על גבולות של גבוה-נמוך ואתגר רב-תרבותי, הובילו לחיפוש אחר מסגרת המחלצת את המושג "תרבות" מחלוקה בין האסתטי המצומצם של "האמנויות היפות", לבין האנתרופולוגי החובק כול. הפיתרון של מי שנחשב למייסד של לימודי התרבות, נשען על הגדרת המושג "תרבות" כ-"realized signifying system", או קשרי גומלין של ביטוי חברתי, קרי, פעולה של יצירה המכוונת לתת ביטוי, ייצוג, משמעות, פרשנות וזהות בעולם החברתי, באמצעות שפת היצירה דוגמת מחול, פיסול, ציור, שירה, ספרות, מוזיקה, צילום, קולנוע, עיצוב ועוד. במונחים היסטוריים דובר על שש אמנויות מסורתיות שהוגדרו במאה ה-19, ובאמנות השביעית אשר אפיינה את המאה העשרים - הקולנוע.

במהלך השנים - עם עליית חברת הצריכה, לצד הרחבה דרמטית של ערוצי תקשורת, תפוצתם של life styles, של כלכלת ידע וסמלים, יצירת מרחב חיים אינטרנטי וערעור על המרחבים המסורתיים שבהם התקיימה פעילות שנחשבה תרבותית - התברר כי נוצר מה שכונה סקטור חדש של "creative industries". זהו תחום יצירה אשר מייצר תוכן, עיצוב וסמלים בענפי האופנה, העיצוב, ה-media, הפרסום, המוזיקה הקלה, הקולנוע וארכיטקטורה, ומסמן צורה אחרת של ביטוי, שיח, ייצוג ודיאלוג חברתי. בתוך כך נוצרו שני סקטורים של תרבות הקשורים זה בזה, כאשר יש היגיון במיזוגם כמו גם בהפרדה של ההתערבות בהם. המושג "מדיניות", בהקשר למסמך זה, משמעותו מאמץ להתערבות ממוסדת ומובנית להשגת יעדים חברתיים.

א.2. הסתייגויות בנוגע להתערבות המדינה בתרבות

ההסתייגויות מעצם התערבותה של המדינה בשדה התרבות, ומהתועלת לעומת הסיכון הכרוכים בה, נגעו בנושאים שונים:

< ערעור על יכולתה של המדינה לקבוע בשאלת הערך;

< חשש מצנזורה;

< אמונה ביכולתה של "אמנות טובה" להחזיק את עצמה.

א.2.א שאלת הערך

ההסתייגות ראשונה נגעה בשאלת הערך ובצורך לקבוע מהו דבר "בעל ערך". מדיניות, מעצם טבעה, זקוקה לקטגוריות, לחוק, להגדרת יעדים ולסטנדרטים מובהקים אשר עומדים בסתירה לעצם המהות של היצירה התרבותית. לבעיית ההכרח בקביעת קריטריונים וסטנדרטים נמצאו פתרונות שונים. בכל אחד מהפתרונות הופקדו פרוצדורות ההערכה בידי סוכנים שונים: עמיתים

יוצרים, אנשי מקצוע, מומחים, עובדי מדינה או מנהלים משדה האמנות. אי-הנחת המתמיד בשאלה ללא פתרון, הוביל לחיפוש אחר איזונים ובלמים אשר יושגו גם באמצעות תחלופה מתמדת של מקבלי ההחלטות המקצועיות.

א.2.2. החשש מצנזורה

ההסתייגות השנייה נגעה לחשש חברתי עמוק מצנזורה - מורשת הפטרונות של מלכים, ויותר מכך, היא נגעה לשימוש שעושים משטרים טוטליטריים בתרבות כאמצעי שליטה בעיצוב דעת הקהל עד כדי "שטיפת מוח". ההגות הליברלית מקדשת את אי-ההתערבות באמנות במסגרת חופש הביטוי, אף שסוגיה זו נפתרה במרבית המדינות הדמוקרטיות-ליברליות. בשמאל הרדיקאלי ובדיסציפלינה של לימודי התרבות נותר גם שריד רומנטי, לפיו מי שנעזר בתמיכה של גופים ממסדיים "מוכר את עצמו". במדינות רבות התחלף הדיון על הצנזורה, בעימות סביב האבחנה בין חופש הביטוי אשר אין עליו ערעור בהקשר ליצירה במסגרת השוק והחברה האזרחית, לבין זכותה של המדינה להתנגד לשימושים "לא ראויים" בתקציב תמיכות. בשדה הדיון בישראל, אל מול הכוח הניכר של רשתות תקשורת זכייניות, הופנה הזרקור לעבר הסיכונים הקשורים בסוג חדש ומתוחכם של צנזורה, תוצר מנגנוני השוק.

א.2.3. העמדה הניאו-ליברלית

ההסתייגות השלישית נגעה בעמדה היסטורית של הניאו-ליברלים, ולפיה אמנות טובה תשרוד ללא התערבות המדינה. לפי גישה זו, הכרעות של פוליטיקאים ופקידים ציבוריים על תמיכה, יוצרות עיוותים בעולם היצירה ומנוונות את המוסדות הנתמכים. ברוח עמדה זו יש המציבים את הצרכים של התרבות במקום נמוך בסדר העדיפות של מדיניות ממשלתית, מתוך הנחה שלפיה יש מעין סולם של צרכים, ובו הצרכים הביולוגיים-קיומיים, הביטחון האישי והמינימום הנדרש לקיום, קודמים ליצירה או לצריכה של תרבות.

אם כן, מדיניות תרבות שואפת למצוא דרך אמצע בין הגישות המצמצמות של ההתערבות, להגדרות המרחיבות שלה. המתח בין הגישות אינו תלוי רק בהגדרות של "התרבות", אלא גם בחשש מהתערבות יתר. חששות אלה דוחקים מדינות לעמדה פאסיבית המסמנת היענות ללחצים המשקפים את מבנה הכוח של שדה התרבות. מנגד, כוחות שונים המזוהים ככשלי שוק, כהזדמנויות כלכליות וכשיח חדש על זכויות לתרבות, מושכים לעמדה אקטיבית יותר.

א.3. מדיניות תרבות כאיזון, כהכרעה וכהכרה בשונות

מדיניות תרבות ישירה נשענת על פעולה של תמיכה, של רגולציה ושל תיאום, אולם כוללת גם שאלות של מיסוי, תכנון עירוני, תיירות, תעשייה, יחסי חוץ, חינוך, תקשורת, ניהול נכסים היסטוריים והסדרת משק הימורים ממלכתי. חלק מכוחה של המדינה בעיצוב מדיניות תרבות, נובע מניהול ידע ומהיכולת למפות ולעקוב אחר מגמות ביצירה, בהפצה ובצריכה של התרבות. המיפוי מחייב הכרעה על גבולות, המקפלת בתוכה עמדה ערכית הקובעת מה תהיה הגדרת השדה באותה מדינה. ההגדרות של "תרבות" לצורכי קביעת מדיניות, כפי שנוסחו על ידי

מדינות שונות, הביאו בדרך כלל בחשבון הקשרי התערבות מבחינת יכולות פעולה, את אופייה של קהילת היוצרים ואת המסורת ההיסטורית של אותה מדינה. ההקשרים של מדיניות תרבות כוללים גם הכרה בשונות הגדולה הקיימת בין שדות שונים, כאשר מוזיאונים, קולנוע, ספרות, אמנות פלסטית, מוזיקה ומחול נענים, כמובן, לצורות שונות של יצירה, של הפצה ושל צריכה, ופועלים באילוצים אחרים של תקציב, של תכנון, של חלל ושל זמן.

א.4. ההיגיון הכלכלי הייחודי של שדה התרבות

א.4.א הולדת שוק התרבות

מדיניות תרבות, במסגרת מדיניות חברתית של המאה ה-20, נדרשה לתחום את יחסי המדינה-חברה-שוק בשדה היצירה. היה זה המשך למגמה שראשיתה במאה ה-19, כאשר לצד ירידת הפטרונות של הכנסייה והשלטון, התגבש בכרכים העולים שוק צורך תרבות. את מקומו של השליט ואת מקומו של הכנסייה והאקדמיה, תפס "קהל צרכני תרבות" בורגני אשר רכש בכספו חוויות, התנסויות ומוצרי תרבות. נקודת המפנה הציונית והדרמטית מומחשת בהכרעתו של מוצרט שהחליט לוותר על עבודות מוזמנות בחיק פטרוניו בזלצבורג, לטובת עבודה כאמן עצמאי בווינה. מוצרט התפרנס ממתן שיעורים, מהלחנה, מהופעות בקונצרטים ומחיבור אופרות, והיה ער למשמעות הכלכלית של ההכרעה שקיבל.

מאז התגבשותו הראשונה של שוק תרבות מודרני לפני כמאתיים שנה, משיקה היצירה לתחומים כלכליים במונחים של היצע וביקוש, של פרסום ושל תרבות פנאי. בתוך כך נוצרה "כלכלת תרבות" או "משק תרבות", כאשר תפקידיה של המדינה וגבולות ההתערבות שלה אינם מובהקים ונשתנו בתקופות ובמדינות שונות. עם זאת נוצר מיתוס שעל פיו היצירה תתקיים מחוץ למדינה, עקב התגבשותו של קהל צרכני תרבות ושל שוק עובדי תעשיית תרבות, ועקב הדחף של יוצרים להבעה עצמית והצורך שלהם בפרנסה.

א.4.ב. התייעלות כלכלית

כלכלת תרבות, בדומה למדיניות תרבות, היא צירוף מוקשה בגלל מאפיינים הייחודיים של שדה היצירה התרבותית. מושגי יסוד בכלכלה כמו "התייעלות", אינם רלבנטיים לכל מרחב היצירה. כך, למשל, לא ניתן לנגן את "יוהאנס פסיון" בקצב מהיר יותר מאשר בשנת 1723, וקשה לקצר את משך החזרות והאימון הנדרשים לנגינת היצירה. היעדר היכולת "לייעל" את היצירה, פחות בעייתי בעידן של מכירת הקלטות, אולם חלק מיצירת התרבות עדיין כפוף לאילוצים הנוגעים במונחי התייעלות. אל הקושי ביעול תהליכי יצירה מצטרפת אי-הוודאות ביחס להתאמה של יצירה להעדפות הקהל. כאשר קהל רוכש מוצר ושירותים, יש לו בדרך כלל ציפיות מובהקות יותר מאשר בשעה שהוא צורך תרבות. מכאן אי הבהירות בתחום האינפורמציה ההכרחית לקיומו של שוק משוכלל. בשלב החיבור והגיבוש של יצירה ישנם קשיים גדולים מבחינת קצב העבודה והתגמול הנלווה, כמו גם בקביעת ערך היצירה.

א.4.ג. חשיבות ההתנסות המוקדמת

המחקר של כלכלת תרבות הדגיש לא פעם מאפיין מיוחד של מוצר התרבות באמירה "שעל מנת

לצרוך אותו צריך לצרוך אותו". כלומר נדרש ניסיון נרכש בהערכת תרבות ובצריכה מוקדמת של תרבות כדי להפוך לחלק מקהל צורך תרבות. לפיכך, במקום בו אין יצירת תרבות, שיח על יצירה ולימוד בתחומים אלו לא ייווצר משק תרבות.

4.4. דגש על העדפות הצרכנים

בשנים האחרונות התרחשו שינויים עמוקים באוריינטציה החברתית כלפי קהילות יוצרים. שינויים אלה נכללו במסגרת תביעה רחבה יותר לניהול כלכלי של מוסדות תרבות נתמכים. לדרישות אלה התווספה תפיסה "קליינטית" יותר של הצרכן בחוזה שלו עם היוצר. התביעה לשקיפות, כמו גם הדרישה ל-"value per money" משפיעה על משק התרבות במונחי העדפות ויצירה, יותר מאשר בעבר. הדיקטטורה של הצופה מכתובה את ההרכב והמגוון של היצירה.

5. סיוכום - מדיניות תרבות, התגבשות הדיסציפלינה

התגבשותה של כלכלת תרבות התפתחה במקביל לתהליך שבו המדינה החליפה את האצולה והכנסייה ששימשו כפטרוניות של האמנויות. התפיסה של המדינה ביחס להתערבותה נוסחה במונחים מודרניים, כאשר לכל אידיאולוגיה פוליטית הייתה תפיסה שונה ביחס ליעדים של פעולת הממשל. המוזיאון אשר נפתח להמונים, הספרייה הציבורית, הקמת התיאטרון הלאומי ועוד מגוון פעולות מסובסדות - כל אלה נועדו ליצור סולידאריות וגאווה לאומית, לעדן את ההמונים ולגייסם לבניין אומה. במאה העשרים הופכת מדיניות התרבות של הממשלה לא רק למרכיב במערכת החינוך של הדת האזרחית, אלא גם למרכיב במדינת הרווחה, כחלק מתפיסה של שירותי פנאי. הקמתן של רשתות שידור ממלכתיות דוגמת ה-BBC יוצרות הזדמנות והכרח למלא את לוחות השידור באותם תכנים של יצירה אשר ישיגו את המטרות של התמיכה בתרבות לשם חיזוקה של מדינת הלאום.

בתוך כך, במהלך המאה העשרים התגבש בהדרגה שוק תרבות הולך ומשתכלל, והתגבשה מעורבות של מדינה אשר אינה חורגת לכדי צנזורה, אולם יש לה השפעה על שדה היצירה החברתי מתוך היעדים של מדיניות חברתית בהפצת תרבות. שנות השמונים ומשבר מדינת הרווחה סימנו תיחום מחדש של יחסי מדינה-חברה-שוק ועלייה של אתוס כלכלי של ניהול ארגונים ותהליכים חברתיים. השינוי באיזון בין שוק לבין חברה ומדינה, הצטרף להלכי רוח ולשינויים ערכיים, תוצר של תיאוריות מתחום לימוד ביקורת התרבות ותפיסות פוסט-מודרניות. גישות אלו שיקפו מודעות גוברת לצורה שבה סמלים, שפה ותרבות משפיעים על הנורמות החברתיות ומכתיבים ייצוגים שונים של תופעות. כאשר הכלכלה הפוליטית החדשה וביקורת התרבות נפגשו בעידן הגלובליזציה והשינויים הטכנולוגיים, נדרשו עקרונות מארגנים חדשים בשדה התרבות. מתוך תהליך זה התגבש המושג "מדיניות תרבות" כפי שהוא מוגדר כיום, ונוסדה דיסציפלינה חדשה הכוללת מכוני מחקר, רשתות בינלאומיות, כתבי עת ומוסדות הכשרה אקדמיים להתמחות בתחום זה.

בתוך המהלך הארוך של עיצוב תרבות בחברה מודרנית, היו גורמים בולמים למעורבותה של המדינה בשדה היצירה, שהתבססו על חשש מצנזורה ומהנדסה תרבותית, ועל שאיפה לשמור

על ריבונות הצרכן בקביעת הערך של היצירה במונחי שוק. אולם במקביל נוצרו הצדקות ותביעות להתערבותה של המדינה בתחום התרבות, שהתבססו על הנמקות רבות אשר נותרו כשכבות ארכיאולוגיות בשיח ובפוליטיקה של השדה.

ב.

הצדקות להתערבות של המדינה - הבסיסים המגוונים של מדיניות התרבות

הדיון על ההצדקות להתערבות המדינה נערך לרוב בנימה תועלתנית, על רקע הכלכלה הפוליטית של הדור האחרון, ועל רקע הטענה שלפיה הסיכון של צנזורה מחייב הצדקות כבדות משקל לפעולה של ממשלה בתחום רגיש כל כך. בשנים האחרונות, מול מציאות חדשה, ישנה חזרה אל התפיסה שלפיה התרבות מהווה ערך בפני עצמו במובן של ההנאה שהיא מספקת לאדם במונחים של איכות חיים אסתטית. פרסום של מכון Rand תחת הכותרת "הגדרה מחדש של השיח על ערך באמנות", כינה זאת "החוליה החסרה אשר נשכחה", בדיון המגדיר את ההתערבות במונחים של "כשל שוק" או תועלות נלוות בחזקת "externalities" בכלכלה.

ב.ג. תרבות כזכות לדמיון

בהקשר פילוסופי של זכויות האדם, הגדירו חתן פרס נובל לכלכלה אמרטייה סן והפילוסופית מרתה נוסבאום, את "הזכות לדמיון" כאחד התנאים הבסיסיים לקיומו של צדק חברתי וכיכולת מרכזית לקראת חיים מלאים. תפקידה של המדינה מוגדר על ידם לא רק במונחי נגישות לשדה תרבותי, אלא גם בטיפוח של היכולת לדמיון ולקיים שיח על יצירה הנרכשת באמצעות חינוך. ההגדרה של ההנאה מאסתטיקה כחלק מחירות האדם במסגרת הגשמה עצמית, ניכרת גם בהקשר של המונח "הדרה", אשר החליף את המושג המסורתי "עוני", המוגדר במונחים חומרניים גרידא. קיום ראוי אינו מצטמצם בסיפוק צרכים פיזיים גרידא, אלא נקשר גם ליכולת ליהנות מסביבה אסתטית ומחוויות תרבותיות. כך התגבשו מושגים במדיניות חברתית כמו "שירותים תרבותיים", ונעשה מאמץ להגדיר אירועי תרבות חשובים ככנס קולקטיבי אשר אין לגבות עליו תשלום.

ב.2. השיח ההיפר-תועלתני וה-creative industries

העיסוק במימדים הלא-תועלתניים של "תרבות" כזכויות אדם וכאיכות חיים, נעשה במקביל להולדתו של שיח חדש היפר-תועלתני במונחי "creative industries", או "תעשיות היצירה", הכוללות את תחום האופנה, העיצוב, ה-media arts, הפרסום, מימדים שונים של תחומי הקולנוע והמוזיקה ועוד. המושג "cultural industries" מתאר התגבשות של סקטור רחב בעל שני מאפיינים מרכזיים. המאפיין האחד כרוך בכך שפעילותו נטועה (embedded) בכלכלת השוק ובאופני צריכה כלליים. המאפיין השני קשור בגמישותם של תחומי יצירה אלו מבחינת המרחבים שבהם הוא נחוה, כאשר המימדים התרבותיים של המוצר או של היצירה מופעלים במשק הבית, מתוך פעולות אחרות, על גופו של המשתמש, בספרה הציבורית או ברשת האינטרנט. במקביל, מעמדם של תחומים אלה מתחזק בבמות ובמרחבים המסורתיים של הייצוג התרבותי, בתוכם מוזיאונים, היכלי תרבות, גלריות וכדומה. במקביל לטשטוש בין השדה התרבותי לכלכלי, והיחלשות האבחנות בין גבוה לנמוך, השפיעו תעשיות היצירה העולות, על תחומי האמנות הגבוהות המסורתיות, וכרסמו בגבולות שבין הבמות המסורתיות לבין המרחבים החדשים בספרה ציבורית.

השיח ההיפר-תועלתני של תעשיות היצירה העולות, התחבר אל השאיפה של תחומי היצירה המסורתיים לקבל לגיטימציה כלכלית. בתוך כך הוצג שדה התרבות כשוק עבודה, כהשקעה בפיתוח מוצרים וכענף תעשייתי התורם במגוון צורות לצמיחה כלכלית. במסגרת זו נערכו

מחקרי impact של תרבות על ייצור, על צמיחה בכלכלה החדשה, על פיתוח אזורי במסגרת "creative city" ואף על התפוקה החינוכית המיוחסת לתרבות. בשנים האחרונות נשמעה ביקורת כנגד מחקרי ה-impact, הנוגעת בקושי המתודולוגי לכמת את הקשר בין תרבות לצמיחה, ובקושי לבודד את שלב היצירה בתוך תהליך הייצור. במקום זאת הציעו לחשוב על "תרבות" ברמה המקומית, כאחת מכמה כוחות משיכה, ולעמוד בזיהדות על הקשר בין כלכלת תוכן העוסקת בסמלים ובאינפורמציה, ובין יצירה תרבותית.

ב.3. תרבות ומדינת הרווחה

צורת הצדקה נוספת נעוצה בתפיסה המסורתית של מדינת הרווחה המתרחבת לאחר מלחמת העולם השנייה. התערבות ברוח המדיניות החברתית של יצירת שוויון נשענה על ההנחה שלפיה טיפוח הון אנושי נעשה באמצעות בניין של האישיות ויצירת נורמות התייחסות תרבותיות לבני מעמדות הפועלים, למהגרים ולמעמדות ביניים. הכלים המרכזיים אותם הפעילה המדינה נגעו בפריסה של פוטנציאל הצריכה, בהקמת תשתיות כמו ספריות ציבוריות, בטיפול בביקושים, בגיוס מערכת החינוך הפורמאלית ובחינוך מבוגרים.

עבודתו של בורדיה, ממייסדי חקר התרבות של המאה ה-20, הגדירה "טעם" (taste) כ"הון תרבותי" המאפשר לאלו האוחזים בו לקבוע חסמים מפני ניעות חברתית. התמצאות בצריכה של תרבות, התדיינות עליה והיכולת להעריכה, הפכו לסימנים מעמדיים מובהקים. בשפתה של הסוציולוגיה הצרפתית דובר על היכרות עם צורות מיון ועל היכולת להשתעשע עמן. מתוך ניתוח זה התווספה שכבה ביקורתית המצדיקה את התערבות המדינה במדיניות תרבות, כחלוקה מחדש של הון תרבותי וערעור על הסללה לשוק העבודה עבור העניים, לעומת "liberal arts education" למעמד הבינוני. מחקרו של בורדייה על האופן שבו נהנה המעמד הבינוני דווקא מסבסוד ציבורי של כניסה חינוך למוזיאונים, הפך לסימן דרך בהיסטוריה של חקר מדיניות תרבות.

ב.4. רב-תרבותיות

שכבה נוספת בהשראה של הצדקת מעורבות המדינה במונחי צדק חברתי ומדיניות סוציאלית, מצוי בלבה של הגישה הרב-תרבותית. היסוד הפסיכולוגי-סוציולוגי של הגישה הרב-תרבותית מניח כי אדם זקוק לביטחון בזהותו כדי לתפקד בצורה חברתית ראויה. מכאן, נדרשת לא רק מדיניות תרבות של חלוקה מחדש של הון תרבותי, אלא הגדרה מחדש של המטבע התרבותי, כך שיכיר ויכלול קבוצות תרבותיות אשר אינן מיוצגות. צורת התבוננות זו מקפלת בתוכה השלכות כל כך מרחיקות לכת, עד שאינה שייכת להשראה המקובלת של מדיניות תרבות, אלא לפוליטיקה של הזהות הלאומית בהקשריה הרחבים ביותר.

ב.5. "המדינה הטיפולית"

במהלך שנות השמונים של המאה העשרים התרחב העניין במקצועות השיפור האנושי - רפואה, חינוך, עבודה סוציאלית - מערכי אכיפת חוק, לעיסוק במושג "רווחת היחיד" או "well being".

במונחים תרפויטיים ורגשיים במסגרת "מדינה טיפולית". אחת מצורות הטיפול אשר התפתחו כדי לסייע במגוון מצבי דחק והזדקקות, נגעה בהישענות על אמנות כאמצעי לביטוי ולשיפור כישורים. בתוך כך התפתחו גישות לשיפור יכולות קוגניטיביות, להתמודדות עם טראומה, להעלאת הדימוי העצמי, להקטנת האלימות ולטיפול בנוער באמצעות אמנות ופעילות תרבות. סקטור שלם של שיפור אנושי התגבש סביב שדה התרבות, תוך יצירת תכניות אקדמיות ייחודיות והטמעת ההתערבות באמצעות אמנות במגוון שירותים אישיים.

6.6. תרבות וקהליות

ההיגיון המחבר בין יעדים חברתיים לבין שדה היצירה והתרבות, התמזג גם לתוך העבודה הקהילתית, תוצר שנות השישים. שיקום שכונות עוני נשען על כינון מרכזי תרבות ספורט ונוער, עם פעילות אשר כונתה בארץ "חוגים". ההצדקה לפעולה מסוג זה נוסחה במונחי "הון חברתי" הנוצר מתוך האינטראקציה בין התושבים בתיאטרון חובבים, בשיעורי הריקוד ובגאווה מתזמורת השכונה. בקהילה אשר ההזדמנויות לאינטראקציה בתוכה הצטמצמו בשל שוק העבודה המשתנה, דפוסי דיור דינאמיים, אופני צריכה חדשים ושיפור אמצעי התחבורה, הפכה הפעילות התרבותית למרחב חשוב ללכידות חברתית וזהות מקומית. מעט מאוחר יותר, על רקע היחלשות המדינה המתכננת הריכוזית, תלבש ההצדקה של תועלות כלכליות במדיניות תרבות, צורה חדשה. מתכננים ישאפו לשנות את אופיין של שכונות שוקעות על ידי עידוד יצירה ועידוד יוצרים לפעול בתוכם, כמו גם עידוד לייצר מנופי צמיחה לוקאליים באמצעות צורות שונות של יזמות בתחום התרבות.

7.7. המדינה, התקשורת והמרחב הציבורי

הגישה המכוונת מסמך זה הדגישה את חשיבותה של התרבות כצורה של תקשורת חברתית. המודעות למקום של התרבות והיצירה כגורמים המעצבים את הצורה שבה אנו חושבים על החברה, הופיעה מאוחר יחסית במאה ה-20. דרכה של המדינה אל תוך מדיניות תרבות בהקשר זה, הייתה תוצר של שינוי טכנולוגי ושל התחזקות מערכות שידור ממלכתיות דוגמת ה-BBC. הכוח, המשאבים וההזדמנויות של המדינה, קשרו באופן מובהק את שדה התרבות עם התקשורת האלקטרונית והצדיקו את כינונה של מדיניות תרבות, ולו כדי להסדיר את מגוון הלחצים הצולבים של אינטרסים והשקפות חברתיות. מרגע שבו תקשורת ותרבות התמזגו במסגרת ממלכתית, הפכו הרשתות הציבוריות לחלק ממרחב פוליטי המוכר כזירה בלתי מעוררת לשיח, כביטוי וכייצוג של תרבות.

הפרטתם של אותם מרחבים, עם צמצום התערבותה של המדינה במשק התקשורת, והופעתן של טכנולוגיות חדשות, לוו בדרישה להגנה על היצירה התרבותית המוגנת, ועל עצם קיומם של מרחבים ציבוריים של תקשורת מתווכת לפעולה תרבותית שאינה כפופה לציווי השוק. ממשלות התערבו במגוון אמצעים כמו כפייה של הפקות מקור על זכיינים, סבסוד ערוצים של תקשורת ציבורית נוסח ה-PBS בארה"ב ורשות השידור בישראל.

הצדקה זו להתערבות, המגנה על מרחבים ציבוריים כזירות של שיח החיוני לדמוקרטיה, עמדה ביסוד גישתו של הפילוסוף הגרמני יורגן הברמאס. הברמאס חשש כי כוחות השוק בעידן הצריכה, מנוונים את היכולת להתדיינות מורכבת בשאלות חברתיות, ומונעים את התפתחותם של "ניסויים חברתיים" הנערכים בשפה של יצירה תרבותית. עמדה זו משקפת פסימיות מפני השלכות של כלכלת השוק על החברה המדגישה בידור וגוררת דה-פוליטיזציה מסוכנת.

8.ב. שימור המורשת

כינונה של מדינת הלאום המודרנית ותהליכי העיור והדמוקרטיזציה אשר ליוו את התגבשותה, יצרו סיכונים גדולים והכרח לגבש מערכת של סמלים משותפים, של סולידאריות ושל דת אזרחית. התרבות שימשה את מדינת הלאום, בעת ובעונה אחת, כאמצעי של עידון ופיקוח על ההמונים, כמו גם אמצעי חינוך לערכים משותפים במונחי שפה וזהות. תהליך זה אשר כונה "בניין אומה", שימש כאמצעי לאינטגרציה של מהגרים, כמכשיר להנחלת הלשון וככלי להתגברות על שסעים רגיונאליים. יעדים מסוג זה הושגו באמצעות אירועים לאומיים כמו תערוכות, תחרויות לאומיות, מוזיאונים למורשת, תיאטרונים לאומיים ותזמורות מלכותיות.

המוסדות של בניין אומה, שוב אינם כלים אקטיביים בניבוי של אומה בעולם שהשתנה, אולם קיומם כחלק ממדיניות מורשת (heritage) וכשכבה פעילה בחיי התרבות, הופכים את הדת האזרחית ואת שימור הזיכרון הלאומי, כמצדיקים התערבות בחיי תרבות. פונקציות של תיעוד יצירה או של שימור תרבות עבור הדורות הבאים, משמש צורה חדשה של "מדיניות בניין אומה" בתרבות. צורה מעודנת של מדיניות תרבות כשימור נכסים שנוצרו בזמן בניין אומה, בולטת בחיבור של מדיניות תרבות של מדינת הלאום עם יוקרה לאומית ופעולה דיפלומטית. ההתפתחות של מדיניות תרבות לצורכי בניין אומה, לכדי פעולה של יוקרה לאומית, לוותה באתגר שהציבו הפריפריות הגיאוגרפיות כלפי מרכזים.

9.ב. צמצום הפער בין מרכז לפריפריה

ההגדרה של "פריפריה" במונחים של פער שנוצר בשעת בניין אומה עקב מרחק יחסי גדול ממרכז המקצה משאבים וסמלים, כיוונה ישירות למדיניות תרבות. התחושה שלפיה מדיניות תרבות של בניין אומה עונה על הטעמים של המעמד הבינוני במרכז, הולידה מאמץ לנהל מדיניות תרבותית אזרחית, לייצר פלטפורמות מקומיות של צריכה ולהוליד יצירה מקורית וחתרנית כלפי המרכז. המדינה שאפה לחייב מוסדות, בתמורה לתמיכה, לפעול בפריפריה, תוך בניית היצע של פעולות תרבות. הצורך לווסת בין מרכז לבין פריפריה, נותר בגדר הצדקה בולטת להתערבות בשדה היצירה, ויסוד ההתניה של סבסוד לשם הגדלת הנגישות של הפריפריה הגיאוגרפית.

10.ב. השיח הכלכלי, צמיחה, תמיכה וכשלי שוק

הדיון על ההצדקות במונחים של ערכים חברתיים (value of culture) נעשה במקביל לשיח במושגים כלכליים יותר: "benefits of culture". השיח הכלכלי מייצר הצדקות בשפה של כשל

שוק. בין שתי צורות ההתבוננות יש חפיפה מסוימת, אולם הדיון על ערכים חברתיים מדגיש פחות את הדינאמיקה של היצע וביקוש, וממוקד פחות באומים ובברגים של תהליך היצירה. בדור האחרון, עקב תביעה לניהול מוקפד ולאטוס כלכלי בשירותים הציבוריים, הפרספקטיבה של כשלי שוק היא שהובילה את הדיון המקצועי במדיניות תרבות.

כנקודת פתיחה לדיון בממדים ובהצדקות הכלכליות להתערבות המדינה בשדה התרבות, יש לציין כי רק מתי מעט מקרב הכלכלנים בכלל וכלכלני התרבות בפרט, מצדדים באי-התערבות של המדינה, המותירה את היצירה התרבותית כולה להתנהלות באמצעות כלכלת השוק. יתר על כן, לכל אורך ההיסטוריה נהנתה היצירה התרבותית מתמיכה של פטרוניס שונים, עד להתגבשותו של דגם הרואה בשדה התרבות מוצר ציבורי.

ב.10.א. תועלות כלכליות וחברתיות בשיח הכלכלי

השיח הכלכלי על התערבות המדינה איננו אחיד בנושאו או בכיוונו. לצד טענות כלכליות גרידא, ברוח "הצמיחה הכלכלית", ישנן גם טענות חברתיות המנוסחות בשפה הכלכלית של "כשל שוק". הדיון על כשל שוק המצדיק התערבות ומדיניות תרבות תומכת, נפתח בזיהוי התועלות החברתיות הנוצרות בשדה היצירה התרבותית (non private benefits) אשר ראויה לסיוע או לתשלום על ידי המדינה כיוון שיש מי שנהנה ממנה מבלי לשלם.

ב.10.ב. צמיחה כלכלית

התועלת הראשונה המצדיקה התערבות, נקשרת בצמיחה הכלכלית הנלווית לפעילות התרבותית כאשר, למשל, צופים במופע רוכשים מוצרים או שירותים סביב מקום ההופעה. בהקשר רחב יותר, תהליך היצירה משתף בתוכו משרדי פרסום, רואי חשבון ועובדי שירותים ומהווה ענף דמוי תעשייה שיש בה שוק עבודה. אם המופע משווק ב-CD, נפתח מעגל רחב יותר של עובדים ושל פעילות כלכלית. הגישות של spillover כלכלי נוגעות גם בהקשרים משוכללים של תיירות או של פיתוח אזורי, כאשר היצירה התרבותית היא אחד מתוך כמה גורמים המשמשים קרקע לפעילות כלכלית. ההגדרה המורכבת ביותר של ה-spillover באה לידי ביטוי בתפיסה שלפיה מעמד של יוצרים חיוני לשוק העבודה ומקרין, באמצעות עיצוב וטעם, על תעשיות אחרות.

ב.10.ג. כשל שוק - אי-שוויון באינפורמציה

צורת התבוננות כלכלית אחרת עוסקת במאפייני תהליך הייצור התרבותי, ומזהה אי שוויון באינפורמציה ביחס למוצר תרבותי. אי השוויון נובע מכך שקשה מאוד לקבל מידע על המוצר ולחזות מראש את שביעות הרצון של הלקוח. מסיבה זו הדיאלוג בין ה"לקוח" לבין מוכר המוצר התרבותי, מורכב יותר בהשוואה למוצרים אחרים. יתר על כן, המוצר התרבותי מחייב הבנייה של טעם הנעשית על ידי צריכה מוקדמת. כך נדרשים חינוך וצפייה מסובסדת כדי להבטיח פעילות של הענף לאורך זמן.

ב.10.ד. כשל שוק - הצורך בקיום תרבות מעבר לצריכה בפועל, והסוגיה הבין-דורית
כשל שוק נוסף המצדיק תמיכה בתחזוקה של שדה התרבות, נוגע במושג "potency" המשקף

בפוטנציאל הצריכה של המוצר את רצונם של הצרכנים. בתחום התרבות מקבל מושג זה יתר תוקף, עקב החשיבות שמייחסים אזרחים לקיומה של פעילות תרבותית, גם כאשר הם אינם צורכים אותה. היגיון דומה מתייחס אל היצירה בהקשר בין-דורי, כאשר תחזוקה של שדה תרבות מייצרת מוצרים אשר עשויים להיות נצרכים בצורה מובהקת על ידי דורות עתידיים.

ב.10.ה כשל שוק - שוויון בנגישות

חלק מההצדקות המנוסחות במונחים כלכליים של כשל שוק, משקפות שאלות של חלוקה מחדש. במסגרת דיון זה מתוארת היצירה התרבותית כהון חברתי, סמלי או כלכלי, שיש להבטיח בו שוויון בנגישות, בהשתתפות ובהנאה ממנו. החסמים בנגישות קשורים בהיצע, אולם במידה רבה הם קשורים גם בביקוש נמוך, המוסבר בהכנסה ובהשכלה נמוכה, המאפיינות קבוצות אשר אינן צורכות תרבות. יצירת קהל באמצעות חשיפה ליצירה ולחינוך מסורתי, מסתירה את המורכבות בטיפוח של צריכת תרבות, הקשורה ליכולת הערכה ושיפוט, לכישורי צפייה, ל-mindscape מתאים, ולשליטה בשפה המקצועית של תחום התרבות הנצרך.

ב.10.ו ההקבלה לתחום פיתוח במחקר

תהליך הייצור של מוצרי תרבות דומה בעיניהם של כלכלנים לתחום פיתוח במחקר. שלב העבודה המוקדם עתיד הוצאות, ללא הכנסות, ונערך בתנאים של אי-וודאות. מכאן, שיזמים וארגונים בשדה התרבות זקוקים לסיוע של המדינה במונחי "seed money" או "קרן הון סיכון". משך זמן ההפקה של מוצר תרבות, אשר עשוי להימשך על פני שנים, מחייב ביטוח של הפעולה עצמה או תמיכה בתחזוקה של מעטפת.

ב.10.ז יעילות, סיכונים ושונות - מורכבות ההתערבות של המדינה

מתברר שגם אימוץ ההשקפה הכלכלית אינו פותר מתחים ודילמות בהיבט הקשור לאופן התערבותה של המדינה בשדה התרבות. צורת התמיכה באמצעות תמיכה ביוצר, במוסד או בצרכן, מקפלת בתוכה דילמה של יעילות וסיכונים, כאשר כל צורת הקצאה ותמיכה משנה את חלוקת המשאבים ומשיגה יעדים שונים. בתחומי תרבות ואף ביצירות שונות, עשוי להתבקש אופן תמיכה אחר, כאשר המדינה נדרשת למקצועיות בתחום מדיניות התרבות כדי לפעול בשדה כה מורכב.

תפקיד המדינה, בהקשר זה, רגיש ומורכב עקב הצורך לזהות כשלי שוק, לבנות מעטפת תמיכה, להישמר מניוון של גורמי היצירה ולשמור על גמישות. זאת מבלי לחרוג מעיקרון שמירת "מטחוי זרוע", המגן על החברה מפני צנזורה והתערבות בתכנים. התערבות מקפלת בתוכה סיכונים גדולים ומגוונים של פטרנליזם ממלכתי, דילטנטיות ויצירת מתווכים חזקים וקליקות של טעם. רק מבנה נכון ותהליכים מאוזנים תוך בדיקה מתמדת, יכולים להבטיח כי התערבות בשדה כה מורכב ורגיש, תיעשה בצורה המתאימה. בתוך כך נדרשת המדינה לערכים מנוגדים של מקצועיות, ייצוגיות והיעדר משוא פנים בתמיכה, היוצרים עומס גדול על מערכות ההקצאה של התמיכה. אחד הפתרונות לאתגר מורכב זה, נקשר בתחלופה של מקבלי החלטות

ושל הנהנים מן הסיוע של המדינה. בהיבט המערכתי מכוונת המדיניות לשמר את שוק התרבות הפתוח, הנענה לכללים של היצע וביקוש, ולהימנע מעיוות שיוביל לתלות בסיוע של המדינה. זהו קו עדין אשר רק ניהול ידע ברמה גבוהה יכול להבטיח רמה נמוכה של שגיאות.

בשנת 1999 פורסם דו"ח ברכה אשר סיכם את השיח החדש על מדיניות תרבות וקבע את אופק הדיון בקרב קהילת היוצרים וקובעי המדיניות. הדיון נסב על גבולות התמיכה והאופן של התערבות המדינה בשדה.

ג.

ההקשר הישראלי של מדיניות תרבות

ג.1. הכרת המדינה בצורך בתמיכה, והמדיניות ה"לא כלכלית" של האוצר

הדו"ח זיהה את היעדרה של מחלוקת בישראל ביחס להצדקה בהתערבות המדינה, אשר נבעה יותר ממזג פוליטי ועמדה בסיסית כלפי הממשל, ופחות מתפיסה סדורה ביחס שבין המדינה, השוק ושדה התרבות. הגורם המרכזי אשר דחף באופן מוסדי לעמדות של כלכלת שוק בישראל, בדמות משרד האוצר, לא הציב את היעד של שיפור התחרות, של כלכלת שוק או של שינוי מבני בחיי התרבות. בהקשר של שדה היצירה, שאף האוצר לשיפור הניהול והשקיפות של משק התרבות הנתמך, ולשליטה בגובה התקציב. ההיקפים האבסולוטיים הנמוכים של התמיכה, לצד המחיר הגבוה מצמצום הסיוע למוסדות היסטוריים, תרמו למדיניות הבלתי תוקפנית של משרד האוצר. מנגד, לא אימצה הממשלה גישה מרחיבה ומעודדת הרואה בתרבות גורם המוביל לצמיחה, מייצר מקומות עבודה ותורם לכלכלה החדשה.

ג.2. בג"צ התיאטרון הארצי לנוער

דווקא רגולציה אחרת, משפטית-מנהלית, לחצה על קובעי המדיניות ועל קהילת היוצרים להיכנס לתוך סוגיות של שוויון וערך. בג"צ התיאטרון הארצי לנוער 3792/95 חייב את המדינה לקבוע קריטריונים ותבחינים לתמיכה במוסדות תרבות. קביעה זו הלמה את רוח המאמץ של ביהמ"ש העליון דאז, למסד את כל שדה התמיכות הממשלתי. בג"צ זה הוא סימן דרך במדיניות התרבות, כיוון שיש בו הכרעה גורפת ביחס לקושי של הממשלה לקבוע ערך אסתטי או תרבותי, וביחס להעדפת ערך השוויון הפורמאלי על פני שיקול דעת "סובייקטיבי" של פקידי ציבור.

ג.3. דו"ח ברכה ושאלת המבנה

בתנאים אלו התעצב בהכרח מנגנון חדש לניהול מדיניות תרבות, והתפתח דיון על המבנה המתאים ביותר של פעולת ההקצאה והצורה שבה ייקבע היקף התמיכה. המלצות דו"ח ברכה היו מתונות ונקבעו מתוך נימוקים פרגמאטיים המעוגנים בהשערות ביחס לדפוסי קביעת מדיניות ותרבות הממשל בישראל.

ההמלצות של דו"ח ברכה כוונו למיקומו של מנגנון ההכרעה במשרד קטן ועצמאי, מתוך הכרה כי מדיניות התרבות החדשה תישען על מערכת מורכבת של שיקולים. שיקולים אלו יונחו על שולחנם של שרים, אשר תחום התרבות הוא עיקר עיסוקם, ולפיכך הם יוכלו להתמודד עמו בצורה טובה יותר. מחברי דו"ח ברכה דחו את הפיתוי של מיזוג המנגנון בתוך משרד החינוך, בהשוואה לתחומי מדיניות אחרים, מתוך חשש כי במקום עודפים שיזלגו מתקציבי הענק של מערכת החינוך, יהפוך תחום התרבות לאגף זניח ומקוצץ, כפי שאירע בגופים דומים בעידן הרפורמות החוזרות. בפרספקטיבה של עשור מצטייר הרושם כי המלצה זו כיוונה טוב יותר אל ההתפתחויות, כאשר משרד התרבות שימש חממה טובה יותר להתגבשותה של מדיניות תרבות. המלצה מרכזית אחרת של דו"ח ברכה נגעה במבנה של הגוף המכריע בנושא חלוקת המשאבים והתבחינים או הקריטריונים. מול עמדות ודו"חות אשר המליצו על דגמים של מועצת תרבות נפרדת ועצמאית, או של מעין ות"ת (ועדת תקצוב ותכנון) שתפעל על פי מדדים של היקף פעילות ראויה, הציע הדו"ח דגם של איזונים ובלמים בין משרד התרבות, המועצה והמנהל.

הדמיון מאחורי ההצעות לרשות עצמאית או למעין ות"ת של תחום התרבות, נגע בחרדה מפגיעה בעיקרון של מרחק מטחווזי זרוע, בפחד מפני היעדר ייצוג של קהילת היוצרים ובחשש מחוסר עניין של פקידים בהגדלת תקציב התרבות. החשש של מחברי דו"ח ברכה נגע לדה-פוליטיזציה של מדיניות תרבות במונחים לאומיים, ופוליטיזציה יתרה של הקליקות ומבנה הכוח של שדה התרבות. בדיעבד, החששות המובנים של חסידי הרשות העצמאית ושל השואפים לקדם את מה שכונה "דגם ות"ת", התבדו. המשרד שמר היטב על היקף התקציב, ויחסי האמון שפיתח עם האוצר תרמו באופן משמעותי להישג של תמיכה רב-שנתית. במצבים של לחצים פוליטיים עמד הדרג המקצועי של קובעי המדיניות כחסם מפני חריגה מן העקרונות של מטווחי זרוע.

4.ג. דו"ח ברכה ושאלת התקצוב

דו"ח ברכה נוקט ניסוח מעורפל ביחס לתקצוב המתבסס על נוסחה קבועה במסגרת חוק, אולם מדגיש את הצורך בתקציב רב-שנתי. עמדה זו משקפת דרישה ליציבות, אולם מכירה גם בקושי להצמיד את ההוצאה לתקציב על בסיס חלק קבוע ממנו, ברוח המלצות ארגון אונסקו. רמת היציבות שהושגה במסגרת ההסדר הקיים, זולת מצב של קיצוץ רוחבי, גבוהה יותר מאשר זו שהייתה מתאפשרת אילו היה נחקק החוק לעיגון תקציב התרבות, עכורה, וכלל לא ברור אם ההיקף של התמיכה היה גבוה יותר. מבחינה זו ישמש עתידו של ההסכם בתחום הקולנוע כמבחן משמעותי.

5.ג. שאלת הקריטריונים

במסגרת דו"ח ברכה, כמסמך המסכם את הדיון על תחומי מדיניות התרבות, הומלץ, בניגוד לדוח של השיח המשפטי והשקפת העולם הרב-תרבותית, לפתח קריטריונים משוכללים של תמיכה. מאמץ זה, שיש בתוכו שלבים של ניסוי ותהייה, עלה יפה בדרך כלל, כאשר האתגר של ה-fringe משמש מעין דוגמה לצורת התמודדות לא מושלמת. האתוס של משרד התרבות וקהילת היוצרים נשען על הבנה כי יש לשמור על גמישות מתמדת, על איזונים ובלמים. מבחינה זו ניתן לטעון כי רמת התחלופה של מקבלי החלטות אינה גבוהה דיה.

6.ג. "עשור אחרי דו"ח ברכה" - סדר יום חדש לאתגרים חדשים

התקופה שבין 2004-1999 לא איששה את ההשערות שעמדו ביסוד ההמלצות של דו"ח ברכה. להפך: קיצוצים תקציביים בהיקף של 20%, תחלופת שרים גבוהה, העברת המנהל הלוך וחזור בין המשרדים, קשיים בקביעת תבחינים והיעדר מדיניות עקיבה - כל אלה יצרו תחושה לפיה צדקו מי ששאפו למבנה עצמאי בעל דרכי פעולה מובנות יותר. אולם במחצית השנייה של העשור, מאז שנת 2004, התגבש מבנה הפועל בצורה משביעת רצון, לא מעט הודות למנהיגות של משרד החינוך באותה עת.

סדר היום של קהילת מדיניות התרבות בעשור האחרון, התמקד בשאלות ובאתגרים של שנות התשעים, והתמזג במסגרת עיצובם מחדש של הסדרי הממשל בישראל. בתוך המאמץ הזה הוזנחו ממדים של תכנון ארוך טווח, אל מול האתגרים שמציבים הגלובליזציה, הטכנולוגיה החדשה והמעברים הבין-דוריים. המבנה הקיים והתשתיות שהתגבשו בעשור האחרון יעמדו

בשנים הקרובות בחזית משולשת שבה תצטרך קהילת המדיניות להמשיך לשכלל ולתחזק הסדרים קיימים, להתמודד ולתכנן מול שינויים עמוקים, כאשר את מקומה של הצמיחה של השנים האחרונות מחליף מיתון. מאמץ זה יחייב מנהיגות, ניהול ידע ומקצועיות במדיניות תרבות.

ד.

המלצות ותחומי התערבות

ד.ג. הנחות והערכה כללית

פרק ההמלצות מציע כיוונים להתערבות וקביעת מדיניות מתוך הנחה שלפיה בשנתיים הקרובות, לנוכח המצב הכלכלי וההסכמות עם משרד האוצר, לא יחול שינוי בתקציב הממשלתי. לצד ההנחה של תקציב רב שנתי מוסכם, הנחשבת להישג יוצא דופן עבור היוצרים, נשענות ההמלצות על ההערכה שלפיה התחום של תכנון וחשיבה מערכתית בשדה מדיניות התרבות, טרם זכה להתייחסות הנדרשת.

על רקע האטה כלכלית המקפלת בתוכה ירידה בהכנסות וצמצום בתרומות, נדרשת: < פעולה לזיהוי הזדמנויות בלתי מנוצלות לשם הרחבת הפעילות התרבותית, ופריצה למרחבים מוזנחים יחסית.

< במקביל, יהיה הכרח להמשיך לפתח את היסודות שהונחו בחמש השנים האחרונות לכינונה של מדיניות תרבות, ולתקן פערים שהתגלו במדיניות התרבות.

ד.ג. עשר ההמלצות המוצעות

- < המלצה ראשונה - תכנון מדיניות תרבות מול שינוי באופני הצריכה;
- < המלצה שנייה - מיסוד ההתמחות במדיניות התרבות ומנהיגות תרבות במסגרת הכשרה ייעודית;
- < המלצה שלישית - התאמה של מדיניות התרבות לשינויים החלים בעם היהודי;
- < המלצה רביעית - מיצוב תעשיות היצירה (creative industries) במדיניות התרבות בישראל;
- < המלצה חמישית - מרכז, פריפריה וקבוצות זהות;
- < המלצה שישית - המשך המאמץ בתיעוד היצירה;
- < המלצה שביעית - תמיכה באמנים ויוצרים;
- < המלצה שמינית - זיהוי מרחבי התערבות מוזנחים;
- < המלצה תשיעית - התמודדות עם מיתון ומחזורים כלכליים;
- < המלצה עשירית - רפורמה במבנה המוסדי של התמיכה.

ד.ג. פירוט ההמלצות:

המלצה ראשונה - תכנון מדיניות תרבות מול שינוי באופני הצריכה: משרד התרבות, בשיתוף קהילת היוצרים ומוסדותיה, צריך לזהות מגמות ארוכת טווח, בעיקר בתחום מיפוי מגמות בצריכה, בביקוש וביצירת קהלים. לצורך כך יש לפתח ידע ומודלים אשר יסייעו למקבלי החלטות לבחון האם השינויים הטכנולוגיים והמעברים הבין-דוריים מסמנים משבר עבור חלק מתחומי היצירה, ופריחה עבור אחרים. במצב כזה, ייתכן כי יש לפעול בצורה אחרת בנושא הגיוס של האמנים והמוסדות במסגרת מדיניות תרבות, ולפעול בשדה של ייצור ביקושים בקרב קבוצות גיל שונות, או בשפת מדיניות התרבות: "cultivating demand". השקעה ביצירת קהלים, לאחר זיהוי המגמות, נשענת על קידום "אוריינות תרבות". אוריינות תרבות נוגעת ביכולת הכללית להתמודד עם יצירה, בהזדמנות לייצר מוצר תרבות, בידע אודות ההקשרים של תרבות ובאפשרות לגזור משמעות מתוך פענוח יצירה. כישורים אלו

יכולים להיות מטופחים על ידי מוסדות לחינוך אמנותי, מערכות חינוך ציבורי, פעילות קהילתית ועיתונות תרבות הקובעת סדר יום ומחזיקה שיח תוסס על יצירה. במסגרת זו יש לזהות את תפקידם של סוכנים שונים ביצירת קהלים, כמו מסגרות לחובבים, מתנ"סים, מערכות חינוך בלתי פורמאלי, הוראת תחומי היצירה בבתי ספר, מכללות ללימודי אמנות, תכניות טיפוח למצטיינים, סבסוד מופעים, סדנאות והנחייה של צריכת תרבות ומופעים מדגימים.

מדיניות יצירת קהלים צריכה להישען על מידע ופילוח על בסיס גיל, מעמד כלכלי והשכלה, המחייבים ניהול ידע ברמה גבוהה יותר, על בסיס המדרגה אשר הונחה בתחום זה בעשור האחרון.

בתוך כך, יש למפות את ארגז הכלים העומד לרשות קהילת היוצרים ומשרד התרבות, כדי לפעול בשדה. מתוך תמונת הקהלים יש לגזור רצף התערבות אשר יטפל בגילאים שונים ובקבוצות זהות שונות, ויפתח מגוון של ערוצים להערכה ולפעולה בשדה התרבות. יצירת קהלים היא מאמץ מתמיד על פני כל מחזור חייו של האדם, והוא נעשה במגוון אמצעים הנוגעים בתפקיד של התרבות והיצירה בחיים החברתיים. מבחינה זו, מדיניות תרבות דומה באפיונה לשאיפה לטפח השתתפות פוליטית, לכידות קהילתית ואחריות חברתית.

המלצה שנייה - מיסוד ההתמחות במדיניות התרבות ומנהיגות תרבות במסגרת הכשרה ייעודית: ניהול משק תרבות, יזמות בשדה היצירה, כלכלת מוסדות תרבות, רגולציה של תמיכה וקביעת מדיניות תרבות, הפכו להיות שדות סבוכים המחייבים הכשרה ייחודית שאינה קיימת. בעבר צמחו מקרב היוצרים והמבקרים, מנהלים ומנהיגי מוסדות אשר הובילו את שדה התרבות "מלמטה". עובדי הציבור בממשל וברשויות המקומיות באו לרוב משדה החינוך ורכשו בהדרגה התמחות בשדה התרבות. אלו גם אלו, צמחו על רקע חברה בלתי פורמאלית בתנאים שהשתנו ובשדה פחות מורכב. היעדר מקצועיות בתחום מדיניות התרבות, בולט במיוחד ברשויות המקומיות, שהן חולייה חיונית לפעולה בשדה היצירה. על משרד התרבות, מוסדות התרבות והקרנות הפילנתרופיות, להקים תכנית מנהיגות והתפתחות מקצועית אשר תהיה מיועדת לקובעי המדיניות במשרדי הממשלה, לעובדי מוסדות התרבות, ליזמים בשדה היצירה, למנהלי התחום בשלטון המקומי, לחוקרים מן המכללות לאמנות והאוניברסיטאות ולפעילים בארגוני המגזר השלישי והקרנות.

השאיפה בתכנית לא תתמקד רק בפיתוח הפרופסיה של מדיניות תרבות, אלא גם ביצירת רשתות בלתי פורמאליות, בעיצוב סדר יום ובגיבוש שפה משותפת. התכנית הראשונה תשמש בגדר תשתית שתצייר תכניות לימודים ותרכז ידע, ממנה יוכלו לצמוח מגוון מסגרות לקידום המקצועיות בתחום מדיניות התרבות. ניתן להפעיל את התכנית במסגרת אחת המכללות ללימודי אמנות, או בדגם של תכניות מנהיגות במגזר השלישי. בכל מקרה, היזמה צריכה להישען על השתתפות של הממשלה, של מנהיגי קהילת היוצרים, של השלטון המקומי, של המכללות ללימודי אמנות ושל הקרנות ובראשן מפעל הפיס.

המלצה שלישית - התאמה של מדיניות התרבות לשינויים החלים בעם היהודי:

הקשר בין העם היהודי לבין מדינת ישראל נשען על סיוע בבניין אומה, התמקדות בעלייה ושיתוף במערכת החינוך, ומאז פרויקט שיקום שכונות הוא נשען גם על שילוב הקהילות היהודיות בשירותי הבריאות והרווחה של מדינת ישראל.

דגם זה נמצא בתהליך של שינוי, כאשר תפיסה של רשתות חברתיות והזדהות תרבותית, הופכות למרכיב חשוב בביוגרפיה של יהודים רבים. הדרך שבה חווים יהודים צעירים בארה"ב ובחבר העמים את ישראל, נשענת על צורות חדשות של התנסות, כפי שעולה ממפעלים דוגמת "תגלית" או "מסע", ומהמרתונים המקבילים של תרבות אשר נערכו ברוסיה. עבור צעירים יהודיים במערב, תחומי התרבות והפנאי ישמשו בעתיד מרחב עיקרי של עיצוב זהות ומשמעות, הפותח הזדמנויות לגיוס מדיניות תרבות לשם שמירה על המשכיות יהודית וקשר עם ישראל. פתיחתן הספונטאנית של קבוצות יוצרים, להקות חובבים וסדנאות של צעירים יהודיים מחוץ לארגונים הפורמאליים במערב, והפריחה בשדה הקולנוע היהודי, מלמדים על הפוטנציאל הגדול הטמון בתחום זה.

החיבור הרופף של קהילת היוצרים הישראלית עם התפוצה היהודית, נבע ממקורות עמוקים ומגוונים:

- < העוצמה של החוויה הילידית בתרבות המקומית-החילונית;
- < ההתגייסות לבניין אומה;
- < העניין העצום במתח שבין היחיד לבין הקולקטיב בשדה היצירה המקומי;
- < השאיפה של היוצרים הישראלים להשתלב במרחבים אחרים, לאו דווקא יהודיים;
- < המשיכה של יהודים בעולם לליטורגיקה ואסתטיקה דתית;
- < האינטגרציה של יוצרים יהודיים גדולים בעולם התרבות הגלובלי;
- < ההפרדה של תחום ישראל מתוך נושאי תמיכה בתרבות בפילנתרופיה היהודית;
- < ההגדרה של מורשת או heritage בישראל, במסגרת הפוליטיקה של הזהות הישראלית.

התסיסה וההישגים הגדולים של התרבות הישראלית לא הותירו חותם בפוליטיקה ובחינוך של העם היהודי במהלך העשורים האחרונים. מעברים בין-דוריים, שינויים בארגון ובפילנתרופיה היהודית, העוצמה והביטחון של קהילת היוצרים הישראלית - כל אלו מאפשרים מדיניות תרבות אשר תשאף לחשוף את העם היהודי ולשתף אותו ביצירה הישראלית. במסגרת זו יש למפות את הפעולות המוגבלות הקיימות, ללמוד מהקשיים שנתגלעו בעבר ולחתור לפיתוח התנסות במגוון פעולות ראשוניות המכוונות לבחינת השדה המורכב. מתוך כך, יש לגזור סדר יום של מדיניות תרבות ממשלתית אשר תוצג בפני ארגונים יהודיים גדולים, ארגונים פילנתרופיים ומוסדות תרבות.

המלצה רביעית - מיצוב תעשיות היצירה (Creative Industries) במדיניות התרבות בישראל:

מדיניות תמיכה ומיזוג של תעשיות היצירה במדיניות התרבות בישראל, מחייבת נקיטת צעדים אשר יגדירו את גבולות המגזר וימפו את ההיקפים והמרחבים שבהם הוא פועל. מהלך זה, כפי

שנעשה במדינות רבות, יזהה את הצרכים של הענפים השונים בתוכו ויגייס שותפים בממשלה, מקרב הארגונים הכלכליים ומוסדות ההכשרה והחינוך של המגזר.

הניסיון במדינות מפותחות מלמד כי עצם המודעות לחשיבותן של תעשיות היצירה ולמאפיינים שלהן, מייצר תנאים טובים יותר לשיתוף פעולה ולתמיכה ביזמות ובהשקעות בתחום. מעבר למימדים הנוגעים להכרה בערך הכלכלי והתרבותי של ה-creative industries, מדובר בענף אשר מתחרה בכלכלת שוק גלובלית ומשוכללת - כלכלה הזקוקה לתמיכה בתשתיות, להשקעות בפיתוח, למוסדות הכשרה במרכיבים שונים של תהליך הייצור ולמעטפת מקצועית מורכבת של תמיכה על ידי טכנאים הנדסאים מחד גיסא, ועל ידי אמנים מאידך גיסא.

בהקשר למדיניות עבודה, יש להניח תשתית למעבר בין השכלה במכללות להוראת האמנות, לבין המוסדות המכשירים בממדים שונים של הנדסה וטכנולוגיה. השאיפה לכונן מחדש מגמות בנוסח המאה הקודמת של חינוך מקצועי אשר אינו תעשייתי, פותחת אפשרויות רחבות להוראת תחומים חדשים של תעשיות יצירה לקראת שוק העבודה העתידי.

הצורך להגדיל את המודעות להישגים ולתפקיד של תעשיות היצירה, יכול להיעשות במסגרת חגיגות שנת ה-63 לישראל. במסגרת זו מוצע לערוך תערוכה גדולה בחסות משרד התרבות וקהילת היוצרים, אשר תציג את המגזר של התעשיות החדשות לפי ענפים, ביחס לחיבור שבין היצירה בשדה התרבות עם תהליכי הייצור התעשייתיים.

המלצה חמישית - מרכז, פריפריה וקבוצות זהות:

התערבות המדינה המכוונת להשיג חלוקה מחדש של הון תרבותי, לקדם יעדים של סולידאריות, של שיח משותף ושל שיפור איכות החיים בפריפריה, נעשית במגוון אמצעים מאז כינונה של מדינת ישראל. ההישגים בהיבט של נגישות והיצע בפריפריה, גבוהים יחסית למדינות אחרות, בתחום התשתיות ומגוון הפעולות והמופעים. עם זאת, עדיין קיימים פערים הנוגעים ל"תפריט" התרבותי, למיומנות הצריכה של מרכזי הנושא בפריפריה ולמיעוט ביצירה עצמאית הפוגשת את המרכז.

בתנאים אלו יש לפעול לשיפור היכולת של קובעי המדיניות בקצה, ובעיקר בקרב רכזי תרבות בשלטון המקומי. חולשתה של חשיבה אזורית המאפיינת את ישראל בכלל, ניכרת גם בתחום זה, אשר עשוי להביא לשיתוף פעולה בין רשויות ומועצות שונות. אל מול חולשת היצירה המקומית, ראוי לכוון את המוסדות להתמקד בסדנאות יוצרות קהלים ותומכות בחובבים, ולהכלתן במסגרת תכנית חומש להסטת דגשים. הניסיון שנרכש בתחומים שונים כגון מחול ואופרה, יכול לסייע גם בתחומי היצירה אחרים.

שדה התרבות והאוכלוסייה הערבית

הקונסנזוס לפיו יש לקדם מדיניות תרבות המכוונת לאוכלוסייה הערבית, משותף לקובעי מדיניות תרבות ולקהילת היוצרים. המאמץ לקדם יעד מוסכם זה נעשה לאחרונה באופן שעורר התנגדות, כיוון שהפך את הנושא למשחק סכום אפס בין גופים ומוסדות שונים.

המחויבות לתרבות עבור הציבור הערבי צריכה להיעשות בשני מעגלים. המעגל האחד מכוון לפעולה באמצעות פרויקטים משותפים עם מוסדות וגופים מקצועיים יהודיים וכלליים. מעגל

אחר, פנים ערבי, מתייחס אל ההכרח לבנות קהלים, להכשיר מומחים בניהול תרבות מקומית, להניח תשתיות לפעולתם של בתי תרבות, לפתח את ההוראה לאמנות, להקים מוזיאונים וגלריות ולקדם מסגרות ולהקות המסוגלות לפעול ביישובים שונים במסגרת מופעים וסדנאות ניידים. מבחינה זו מצויה התרבות הערבית במקום שבו עמדה התרבות הכלל ישראלית בפריפריה לפני שנים רבות. בתנאים שבהם התכנית הממשלתית לא תוקצבה לתרבות במגזר הערבי, יש לגזור מתוכה עקרונות מקצועיים ולבחון אילו אמצעים עומדים לרשות משרד התרבות כדי לקדם.

שדה התרבות והחרדים

נושא התרבות שימש, מסיבות היסטוריות, תחום שהיה מחוץ לנחלתו של הציבור החרדי. במשך קרוב למאתיים שנה עמד שדה היצירה התרבותית בלבו של העימות בין החברה המסורתית לחברה הלאומית-יהודית. מנגד, שימשו התרבות היהודית-המודרנית, היצירה בשלב בניין אומה ושדה העשייה התרבותית-ישראלית, כמעוז של זהות לאומית וחילונית. השפה שבה נעזרו לתאר מתחים בין יהודים חרדים לרוב הציבור היהודי, נעשתה במונחים של "מלחמת תרבות".

מדינת ישראל, והיישוב היהודי לפניה, כוננו מערכת מקבילה של תמיכה בתרבות. מחד גיסא, נתמכו עולמות היצירה במסגרות האוניברסאליות של מערכות חינוכיות המתמחות בתרבות, ומאידך גיסא, העולם התרבותי של חרדים ודתיים נתמך באמצעות שירותי דת ענפים. עמדות חרדיות חדשות כלפי מוזיקה, אמנות פלסטית ו"דרמה", שינוי בתרבות הפנאי החרדית, נוכחות מסוימת של חרדים בתעשיות יצירה חדשות ותהליכים של פיתוח תרבות חרדית בשלטון מקומי - כל אלה מסמנים מגמה אשר תציב אתגר למדיניות התרבות. במסגרת זו יש ליצור תנאי יסוד לפעולה עם המגזר החרדי, אשר יישען על שני קריטריונים מרכזיים. הקריטריון הראשון פרוצדוראלי, ולפיו אין חפיפה בין התמיכה של משרד התרבות לבין הסיוע במסגרת תמיכה בשירותי דת. הקריטריון השני תכני, ולפיו היצירה הנתמכת מצויה בשיח, או מכוונת גם אל הציבור הכללי ככזו המשקפת ערך של מדיניות תרבות.

המלצה שישית - המשך המאמץ בתיעוד היצירה:

בדומה לחברות אחרות, גברה מאוד המודעות הממסדית לחשיבות של תיעוד היצירה לדורות הבאים. משרד התרבות וקהילת היוצרים בישראל פעלו בתחומי המוזיקה, הקולנוע, הצילום, המחול, והפיקו "ספרי אמן" כמו גם סרטים על יוצרים. מאפיינים ייחודיים הקשורים לכשלי שוק של היצירה העברית כמשק קטן יחסית, מחייבים פעולה בתחום זה (הביקושים הגבוהים במיוחד למוזיקה ישראלית ב-youtube עשויים להמחיש את הפוטנציאל הרב הטמון בתחום זה).

השינויים הטכנולוגיים המקלים על תיעוד, העלות הנמוכה יחסית של פעולה זו והאפשרות לתחזק את החומרים בפלטפורמות דיגיטליות נוחות, יוצרים כר פעולה נרחב. במסגרת זו יש למפות את הפעולות הנעשות באמצעות משרד התרבות, בארכיונים שונים, במוזיאונים ובארגונים השונים. יש לזהות אזורים שבהם יש הזדמנויות שונות או סיכונים לאובדן נכסים, ולחבר תכנית רב-שנתית. במסגרת הפעולה לתיעוד ניתן לחשוב על אתר מרכזי "חינמי" אשר

מאפשר צפייה בנכסי תרבות ישראלים היסטוריים. מאמץ התייעוד מחייב גם רגולציה של היכולת להוציא מישראל נכסי תרבות. הנושא של גבולות המורשת בעולם הגלובלי, יוצר אתגר גדול שעמו מתמודדות מדינות צעירות ומי שירשו את האוספים האימפריאליים הגדולים של מאתיים השנה האחרונות. מדינת ישראל נאבקה בחזית מורכבת על השבת יצירות יהודיות לידי העם היהודי, ועליה גם לסמן טוב יותר את גבולותיה כלפי חוץ. הוצאתם של נכסי תרבות ומכירת ארכיונים של יוצרים שנתמכו על ידי מדינת ישראל, אינה צודקת.

המלצה שביעית - תמיכה באמנים ויוצרים:

מדיניות התרבות של ישראל, בדומה לרוב מדינות העולם, בחרה להתערב בשדה התרבות, בראש ובראשונה, באמצעות תמיכה במוסדות. התמיכה בצרכן על ידי סבסוד הצריכה והתמיכה באמנים, היא כלי חשוב, אך משני. הסיבה לזהירות בסבסוד הצרכן נעוצה בחשש עמוק מעיוות הקצאת מקורות על ידי סבסוד גורף של מוצרי תרבות. הסיוע לאמן מקפל בתוכו סיכונים לאוטונומיה של היוצר, וכניסה מורכבת לשאלות של ערך ואיכות.

התערבות וסיוע של המדינה לפי עיקרון של מטווחי זרוע, מתגלמים היטב במדיניות התמיכה באמנים. קיומה של מדינת רווחה נדיבה מבטל בדרך כלל את החשש מפני התגשמות הדימוי הרומנטי-ויקטוריאני של האמן העני המיוסר הנהנה מהכרה פוסט-מורטם.

מדינות מעטות המעדיפות תמיכה באמנים על פני תמיכה במוסדות, מתאפיינות במשק תרבות חלש, בריכוזים עירוניים בינוניים, בפיזור גיאוגרפי גדול, באתוס בלתי-תחרותי בעולם היצירה ובמורשת היסטורית של מדידה על ידי פרסים ותחרויות.

דגם תמיכה באמנים כְּלִיבָה של מדיניות תרבות, נשען על קטגוריזציה של אמנים לפי מרחבי פעולה של יצירה אליטיסטית, אוונגרד, fringe, דמוקרטיה תרבותית-קהילתית ומקצוענים למחצה. אימוץ דגם מעין זה במדינת ישראל אינו בגדר האפשר ואינו מתאים לתרבות הישראלית או למסורת שלה.

בתנאים של מגבלות בתמיכה ישירה באמנים, פיתחו קהילות היוצרים ומשרד התרבות מנגנוני תמיכה באמנים בעיקר באמצעות פרסים. כמעט כל ענף או תחום במדיניות התרבות כולל מגוון פרסים ומלגות לפי קריטריונים של הצטיינות, אמנות צעירה, יוצרים עולים ותרומה מצטברת. החלוקה של פרסים על ידי הגופים הממשלתיים, הציבוריים והפרטיים הגדולים לא נעשתה על בסיס של הזדקקות, במידה רבה של צדק. יוצרים בכירים במיוחד נהנו מתמיכה מסודרת המבטאת הכרה בייחודיות התרומה.

תחום אחר שבו פעל משרד התרבות, בנפח קטן יותר, קשור לסיוע בהפקה בשדות שונים ליוצרים. בתחום זה יכולה המדינה, בעלות קטנה יחסית, להקל על יוצרים צעירים על ידי נגישות לסדנאות, אספקת חומרים והעמדת פלטפורמות המקלות על האמן הצעיר. פעולה זו יכולה להיעשות בקלות רבה יותר על ידי רשויות מקומיות, ולתרום לתרבות המקומית.

יש לבחון את אופן התמיכה שהתקיים בישראל והוזנח בעבר, הנקשר בעידוד רכישה של יצירות שונות במסגרת מכרזים לבניית מוסדות ציבור. במישור העסקי ניתן לפתוח ערוץ רחב יותר של תמיכה בקהילה במסגרת "אחריות חברתית של בעלי עסקים", באמצעות רכישה של

אמנות ישירות מאמנים צעירים בלתי מוכרים. החוויה של תחזוקה גרועה, אובדן ושווד יצירות באמנות הפלסטית בשעת ההפרטה של גופים ציבוריים, יוצרת חסמים בחזרה לאסטרטגיה של רכישה ציבורית. יש לבחון את הדרך שבה ניתן להיעזר בכלי של יצירת ערך ציבורי באמצעות תרבות בתוך פיתוח ובנייה ציבורית.

שאלת השכר הנמוך של יוצרים, המשמשת סוגיה כלל עולמית, נובעת מהעובדה שאמנים מעוניינים להופיע, וקשורים למבנה הפיתוח והעבודה על יצירה אשר שונה ממוצרים אחרים. בשנים האחרונות, עם ההשפעה הגוברת של כלכלת בידור בשדה התרבות, נוצרו בתוך קהילת היוצרים פערים גדולים יותר מבעבר, בין יוצרים מוכרים בעלי שם לאמנים ויוצרים אחרים. אחת ההשלכות המצערות בתחומי היצירה התרבותית קשורה בדימוי של "כוכבים", שעל פיו מצבם של האמנים אינו קשה וניתן להתפרנס ברוחב מיצירה באמנויות הבמה.

המחקר ההשוואתי מגלה כי התרבות הנתמכת במחצית השנייה של המאה העשרים, במסגרת מדיניות תרבות ממלכתית, הציעה לכל היוצרים שכר גבוה יותר באופן משמעותי, בתוך מסגרות ציבוריות גדולות שבהן יש מעסיק אחד קבוע.

ניהול הסוגיה באמצעות הגבלת פערים גבוהים מדי, נוחה למשרד התרבות כמו גם למנהלי המוסדות. במקביל, יש להבטיח באמצעות רגולציה, תנאי מינימום להעסקה של יוצרים בגופים, בפעולות או במוסדות תרבות, ולתגמל את אלו אשר מתאמצים להבטיח שכר נאות ליוצרים.

האמנים והיוצרים מסבסדים בשכרם הנמוך את התרבות בישראל, ופיתחו מגוון מקורות הכנסה הקשורים בתעסוקה בחינוך, בכניסה למיזמים דוגמת "אמן בקהילה", בתפקידי ניהול תרבות במוסדות שונים ובניית העבודה לשרות של תעשיית היצירה (creative industries). דגם זה התרחב לכדי פרולטריון של יוצרים, עקב שחיקה של המנגנונים המסורתיים של רכישת תרבות, ומתוך ההיקף העצום של יוצרים ויצירה תרבותית.

במצב של משק התרבות החדש, היוצר שוב אינו ממוקד רק בעבודתו, אלא נדרש לזימות ולמקוריות בהפצה של הכישרון והכוח היצירתי שלו. חלק ניכר מקרב היוצרים אינו מיומן בשדה זה וחש כי יש בו משום פגיעה בייעוד או באתיקה של יצירה תרבותית. יש להתמודד עם קושי זה באמצעות המכללות לאמנות, אשר יכינו את האמן לסביבת העבודה הטבעית שלו במונחים של זכויות יוצרים, זכויות סוציאליות בעבודה וניהול של יזמות קטנה.

חלק מתוך המכללות צעדו בכיוון זה באמצעות הוראת זכויות יוצרים, פטנטים, ניהול עסקים קטנים ומבנה משק התרבות, אולם יש לעגן זאת במסגרת הרגולציה האקדמית של המכללות. משרד התרבות וקהילת היוצרים צריכים לעודד ארגונים באמצעות פעולות של סנגור עבור היוצרים והאמנים בשוק עבודה משוכלל ובאמצעות יזמות המקטינות את התלות של האמנים בגורמים מתווכים בעלי תקורות גבוהות מדי.

בהקשר זה יש לשאול אם חלוקת הסיכון בקידום של יצירה כמו מופע במה, בין המפיק, המוסד או היזם, לבין היוצר והאמן, היא מוצדקת. הפרקטיקה של שיתוף האמנים בסיכון יכולה להיות מוצדקת בהיבט האתי במונחי מדיניות-תרבות, בשלושה תנאים: כאשר האמן נמצא מעל מינימום מסוים, כאשר הוא שותף בצורה הוגנת גם לרווחים וכאשר הכישרון שלו עשוי לקבוע את ההתקבלות של היצירה.

הדיגיטליזציה של טכנולוגיות חדשות והאינטרנט, הצטיירו בראשיתם כאמצעים אשר יסמנו

אפשרות בלתי מוגבלת להפצת יצירות תרבות, עקב ההרחבה של חשיפה ושל מאפיינים דוגמת תסמונת "הזנב הארוך". מהר מאוד התברר כי רשת האינטרנט והקלות של העתקה פיראטית, יוצרות שדה ענק של הפרת זכויות יוצרים אשר עולם ההפצה המסורתי אינו מסוגל להתמודד עמו. כך, למשל, ההבחנה בין שימוש פרטי לשימוש ציבורי, שהסדירה את כניסת הטכנולוגיה של סרטי וידיאו לפני דור, איננה רלבנטית במצב החדש שנוצר.

מאוחר יותר נוצרה תופעה מורכבת יותר, של "prosumer או surprise visitor", שבה נעשה שימוש בחלקי יצירה, שינוי והוספה של חלקים בה, והפיכה של המסגרת של זכויות יוצרים לבלתי רלבנטית, כאשר תהליך זה מקבל תאוצה בשל הגבולות הפתוחים של רשת האינטרנט. אמנים שונים ומפיקים של תוכן תרבותי הגיבו במגוון אסטרטגיות, החל בתביעות משפטיות דרך פעולות תגמול, קידוד יצירות וחסימות ברשת, וכלה באימוץ מתוחכם של התופעה. היצירה התרבותית בישראל מצומצמת יחסית, ופחות פגיעה, מחד גיסא. מאידך גיסא, הרמה הגבוהה של משתמשים בקצה פועלת להתרחבות התופעות של הפרת זכויות יוצרים.

העקרונות המקובלים במאבק נגד פגיעה בזכויות יוצרים, נשענים על פעולה בעיקר בקרב ספקים, ולא בקרב משתמשים בקצה. פעולות אלה יקרות במונחי מעקב וזיהוי, ומעוררות התנגדות גדולה מול האתוס החינמי של הרשת. מסיבה זו ייתכן שיש לפעול בשדה התרבות מתוך הנחה כי היצירה עלולה להיות משוכפלת באמצעים רבים ללא שליטה על הכמות, על האיכות או על הצורה.

במקביל יש לעודד ריסון עצמי של משתמשים, ושימוש במנגנונים פשוטים של רכישה במחירים נמוכים מאוד. הטענה שלפיה יש כלכלת אינטרנט חדשה אשר מעצבת שדה יצירה תרבותי חדש במוזיקה, בקולנוע, בסיפורת ובאנימציה, מחייבת דיון ברמה של קביעת מדיניות תרבות. יש לשאול אם מדובר בכלכלה שחורה הדורשת רגולציה, או בספרה כלכלית חדשה אשר עקרונות הכלכלה הישנה אינם חלים עליה. כך או כך, אין להותיר את היוצר או את האמן בודד בחזית זו.

המלצה שמינית - זיהוי מרחבי התערבות מוזנחים:

פעולות הממשלה בכללן מקפלות בתוכן הזדמנויות והקשרים הרלבנטיים למדיניות תרבות. הפעולות של משרדים שונים, בתוכם התמי"ת, החוץ, הקליטה, הפנים והגמלאים, נוסף לרשויות המקומיות, נוגעות בשאלות של מדיניות תרבות מבלי שמשרד התרבות מציג את ההקשר וההשפעות על שדה היצירה ומשק התרבות.

הרמה הנמוכה של שיתוף פעולה עם גורמי ממשלה אחרים, היא אחד ההסברים להשתתפות התקציבית הנמוכה של גופים אלו במדיניות התרבות. כך, למשל, בהיבטים השוואתיים, רוב הרשויות המקומיות אינן משקיעות בתרבות בהיקפים גבוהים.

התקופה הקרובה, בתנאים של צמצום תקציבי, מאפשרת למפות את מגוון הפעילויות של הממשלה, אשר נוגעות בשדה היצירה ובמדיניות התרבות, כדי להביא תשומה לקביעת מדיניות, ולנסות לזהות שותפויות חדשות. מקום מיוחד יש ליחסים עם משרד התמי"ת במסגרת השאיפה למצב את תעשיות היצירה (creative industries) במסגרת מדיניות כוללת.

המלצה תשיעית - התמודדות עם מיתון ומחוזרים כלכליים:

מדינות רבות מתמודדות עם מיתון עמוק, המשפיע על צריכת התרבות במונחים של הכנסות

ממכירת כרטיסים ושל רמת התמיכה של הפילנתרופיה. המרכיב הגדול יחסית של הכנסות ממכירת כרטיסים בישראל, לצד ההישענות הנמוכה יחסית על פילנתרופיה פרטית, מעודדים. עם זאת, ההכרח בקיצוץ תקציבי עמוק בישראל מבשר כי לא יהיו בידי הממשלה די משאבים להוסיף לשדה התרבות. היחסים בתוך הממשלה עם משרד האוצר, וההסכמים מרחיקי הלכת עם מוסדות התרבות, הם הישג שיש לשמור עליו. מכאן, שאין להציג לממשלה תביעות חדשות, אלא למקד את המאמץ בשמירה על ההסדר, אשר במונחי תקציב המדינה הוא זניח למדי.

הימנעות מתביעה להגדלת תקציב התרבות כחלק משמירה על ההסכם, יכולה להצטרף לכתיבת הצעות המשלבות פרויקטים של מדיניות תרבות במסגרת ההשקעה של המדינה בתשתיות. במסגרת תכנית החירום להתמודדות עם המשבר, נעשתה הקצאה, אשר חלקה יקוצץ, ובאמצעותה ניתן לקדם העסקה של עובדי תעשיית התרבות, או לכוון תשתיות שונות הנדרשות לשיפור מדיניות התרבות.

במצב משברי קיצוני אפשר יהיה להציע לממשלה פרויקטים לאומיים בתחום התרבות, כדי לאפשר למוסדות לשרוד. ניתן לחבר את המשבר הנוכחי, במקרה של ירידה במכירות, גם לנושא של יצירת קהלים באמצעות סבסוד כרטיסים מוזלים לסטודנטים ולצעירים, בהיקפים גדולים מאשר בעבר.

המצב של משבר תקציבי והרצון להימנע משבירת ההסכם לתקצוב רב שנתי (מוגן מקיצוצים אשר אינם רוחביים) מותיר מרחב לתמיכה עקיפה. כך, ניתן לבקש מהחשב הכללי פישוט הליכים אשר יחסוך עלויות תיווך בהגשת הצעות, ולקדם את ביטול תשלום מע"מ על אמנים אורחים אשר מספרם בלאו הכי יקטן. במסגרת אותם יחסי אומן בין משרד התרבות, משרד האוצר וראשי מוסדות התרבות יש לבחון את פעולת התאגידים בכפוף להסכמות עם משרדי המשפטים והאוצר.

בעבר תבעו חברי כנסת, בהשראה של קהילת היוצרים הישראלית, הצמדה של התמיכה בתרבות לאחוז קבוע מתקציב המדינה. בתנאים שנוצרו במשבר, מתברר כי הגישה הגמישה יותר של הפעלת Common Sense והבנות עם משרדי הממשלה, הובילה לתוצאות טובות יותר. יתר על כן, הביקורת על כינונו של משרד התרבות והעדפת משרד החינוך החזק יותר לכאורה, התגלו כמופרכות. שרת החינוך היוצאת שעבדה את הגמישות התקציבית של משרד החינוך והותירה אותו ללא שוליים של תקציב או של כוח אדם. אילו מדיניות התרבות הייתה מוסדרת מתוך משרד החינוך, היה מצבה כיום קשה במיוחד, וכפוף לקיצוצים מהסוג שהוביל לפירוק תחום חינוך מבוגרים, להורדה בשעות הלימוד ופיטר לפיטורים של עשרות עובדי מטה.

המלצה עשירית - רפורמה במבנה המוסדי של התמיכה:

כותבי מסמך זה סבורים כי הניסיון הבינלאומי של גופים עצמאיים דוגמת ה-Arts Council בבריטניה, השאיפה ליצירת מנגנון אוטונומי יותר של peer evaluation והקשיים הנסבלים של הדגם הישראלי, אינם מצדיקים את החלפת המבנה הקיים של משרד התרבות במנהל תרבות הנשען על איזונים ובלמים, בחזקת "If it ain't broke - don't fix it". ההבטחה של שמירה טובה יותר על קריטריונים, ההערכה והיכולת לגייס יותר משאבים, לא

יתגשמו בהכרח, בעוד שהרמה משביעת הרצון של תמיכה תוך פשרה ותיקון, תאבד. **לאחר מספר שנים קשות הגיעה המערכת לשיווי משקל נדיר ביחסים עם האוצר ועם קהילת היוצרים, אשר יש לשמרה.** מעמדו של משרד התרבות בקרב קהילת היוצרים טוב יחסית, כאשר הוא נתפס כגורם שיש בכוחו להיענות לאתגרים שונים כפי שקרה בתמיכה ב-fringe. המבחן של משרד התרבות נעוץ במאמץ לבחינה ולשכלול מתמיד של הקריטריונים לתמיכה, תוך בניית הסכמה בקהילת היוצרים.

החולשות המיוחסות למשרד התרבות בתחומי התכנון ארוך הטווח, וקביעת מדיניות מערכתית, יכולות להיות מטופלות על ידי שיפור כלי התכנון, התמקצעות בהפעלה של הגופים המודדים והמעריכים והקמת יחידת תכנון במטה. **עם זאת, אי-הנחת בקרב חלק ממנהיגי קהילת היוצרים, מחייב בחינה של דגמים נוספים בפורומים המשותפים למשרד התרבות ולמוסדות.** במסגרת זו יש להקים ועדה אשר תגיש לשרת התרבות סיכום של מדיניות תרבות, עשר שנים אחרי דו"ח ברכה, כאשר בכתב המיני יידרשו חברי הוועדה לבחון את הדגם הקיים על יתרונותיו וחסרונותיו.